

TÜRK TARIM KOOPERATİFLERİNİN AB TARIM KOOPERATİFLERİNE UYUMU VE TARIMSAL SANAYİYE ETKİLERİ

Prof.Dr.İ.Hakkı İNAN (Başkan)¹
Arş.Gör. Burçin Başaran¹
Prof.Dr. Gamze SANER²
Doç.Dr. Murat Yercan²
Öğr. Gör. Çağdaş İnan¹
Ömer Özdoğan³

Özet

Bu bildirinin amacı, Türk tarım kooperatiflerinin mevcut yapısını, gelişim sürecini ve tarımsal sanayiye etkilerini incelemek, sorunlara çözüm önerileri getirmek ve AB tarım kooperatiflerine uyum için alınması gereken önlemleri saptamaktır. Bu bağlamda Türk tarımında örgütlenme yapısı ve tarımsal örgütleri incelenmiş, üreticilerin başlıca ekonomik örgütlenmesi olan tarımsal kooperatifçilik hareketi gelişim süreci içerisinde değerlendirilmiştir. Tarım kooperatiflerinin sanayileşmeye katkıları özellikle satış kooperatifleri birliklerinin faaliyetleri açısından önem taşımaktadır. Yağlı tohumlar üzerinde çalışan Trakyabirlik Türkiye'nin 500 büyük firması içerisinde 2005 yılında 126. sırada iken 2007 yılında 109. sıraya yükselmiştir. Tariş Pamuk Birliği 2007'de 132. sırada yer almıştır. Marmarabirlik ve Tariş Üzüm Birliği ise sırasıyla 353. ve 427. sıralardadır.

Ülkemiz tarım kooperatiflerinin AB tarım kooperatiflerine uyumu için her şeyden önce kooperatifçilik ilke ve değerlerinin uygulanması gerekir. Yasalarda özerklik açısından gerekli değişiklikler yapılmışsa da, demokratik yönetim ile özerklik ve bağımsızlık ilkeleri siyasi iktidarların bazı kooperatif üst örgütlerinin yönetimine müdahaleleri nedeniyle tam olarak uygulanamamaktadır.

Türkiye'de AB ülkelerinde olduğu gibi Kooperatifler Bankası olmadığından kooperatiflerin ortaklarını finanse etmede kaynak sıkıntısı çekilmektedir. Tarım kredi kooperatiflerine mevduat toplama yetkisi verilirse, bunlar banka şubeleri gibi çalışarak önemli ölçüde finansal kaynak sağlayabilir.

Tarım kooperatiflerinde AB'ye uyum açısından ARIP projesi kapsamında Tarım Satış Kooperatiflerinin Yeniden Yapılanması, Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Gelişimi (IRFO), Lisanslı Depoculuk konularında çalışmalar yapılmıştır. Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı-Kırsal Kalkınma Planı IPARD) uyarınca üretici örgütlerinin geliştirmesi öngörülmüş, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 1. ve 9. maddeleri değiştirilmiş ve 2010-2014 dönemini içine alan "Kooperatifçilik Strateji Belgesi" hazırlanmıştır. Öte yandan, Avrupa Kooperatiflerinin kuruluşu ve ILO'nun 193 sayılı "Kooperatifleri Teşvik Tavsiye Kararı" konusunda bir ilerleme görülmemiştir.

Avrupa Komisyonunun Türkiye ile ilgili 2009 İlerleme Raporunda; Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının yeniden yapılandırılması konusunda ilerleme kaydedilmediği belirtilmektedir. Üretici desteklerinin AB Ortak Tarım Politikası mevzuatına göre saptanması konusundaki çalışmalar sınırlı bulunmuştur. Gerekli mevzuat değişikliklerin yapılması halinde ülkemiz tarım kooperatiflerinin gelişimi ve AB'ye uyum süreci hızlanabilir.

1.GİRİŞ

¹ Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Tekirdağ

²Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü İzmir

³Çukobirlik Kooperatif İlişkileri Müdürlüğü Adana

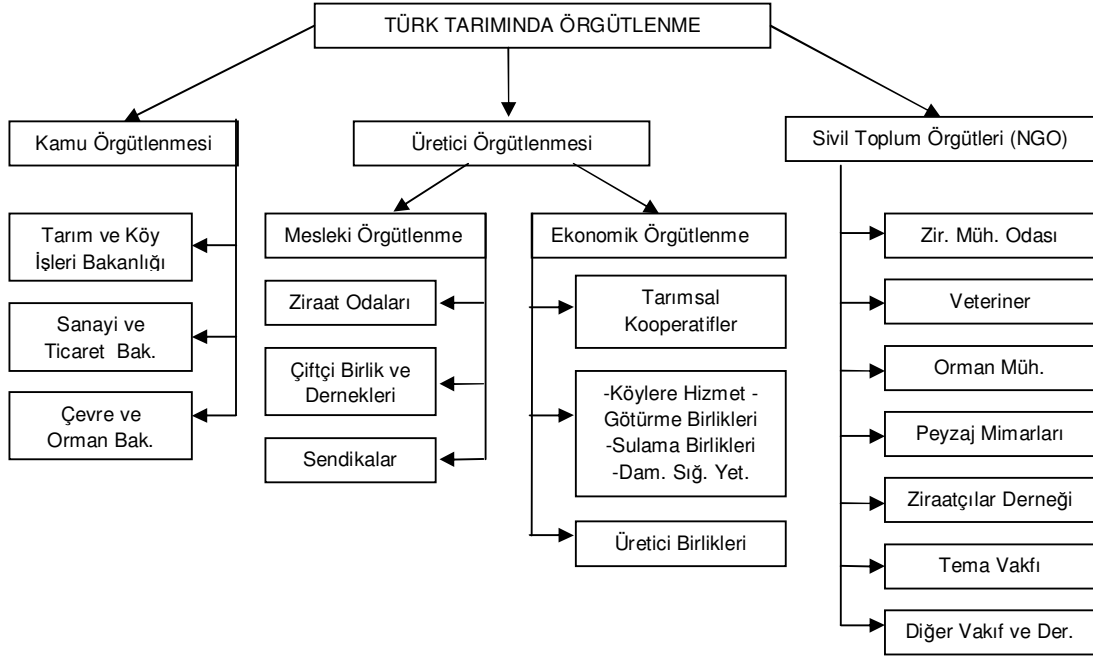
Tarımsal verimliliği artırmak, ürün kalitesini yükseltmek ve üreticilerin gelir düzeyini yükseltmek için tarım kesimine büyük miktarlarda destek aktarmak gerekmektedir. Tarımın desteklenmesinin en önemli nedeni, tarımın doğa koşullarından büyük ölçüde etkilenmesi, bu durumun da elde edilecek ürün miktarı ve kalitesini olumsuz etkilemesidir. İklim ve toprak koşullarına bağlı olarak üretimde dalgalanmaların meydana gelmesi, fiyatlarda ve buna bağlı olarak gelirlerde dalgalanmalara neden olmaktadır. Tarım ürünlerinin çoğunda talebin fiyat esnekliklerinin düşük olması, arzdaki değişikliklerden kaynaklanan fiyatlardaki büyük değişikliklere karşı tüketimdeki değişiklikler sınırlıdır. Örneğin, bir yörede soğan üretiminin fazla olması piyasada soğan fiyatlarını önemli ölçüde düşürebilir. Buna karşılık soğan talebinde fiyatlardaki büyük düşüşü önleyebilecek bir artış olmaz. Sonunda fiyatların çok düşmesi üreticilerin gelirlerinde azalmalara neden olmaktadır. Arzın düşük olduğu dönemlerde ise fiyatlar çok artmakta ve bundan tüketiciler zarar görmektedir. Üstelik arzın düşük olduğu yıllarda üretimde bulunan çiftçi sayısı fazla olmadığından yüksek fiyatlardan yararlanan üretici sayısı da çok az olmaktadır. En kötüsü ise düşük fiyatlardan ötürü üretim maliyetini karşılayamayan üreticilerin ürünü tarlada çürümeye bırakmasıdır. Tarım ürünlerinin fiyatlarında ve dolayısıyla çiftçi gelirlerinde istikrarsızlığın önüne geçebilmek ancak etkin bir örgütlenme modeli yaratılarak mümkün olmaktadır (Köroğlu, 2003).

Bu olumsuz durumları ortadan kaldırmak için en önemli araçlardan birisi kooperatifçiliktir. Ülkemizde tarım işletmelerinin çoğunun küçük işletmelerden oluşması, bu işletmelerin ekonomik ve sosyal yönlerden kalkındırılması için en önemli aracın tarım kooperatifleri olduğunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan tarımsal amaçlı kooperatifler, hem piyasalarda fiyat oluşumunda etkili olabilmekte, hem de araçlara giden kazancın büyük bir kısmının üreticinin eline geçmesini sağlayabilmektedir (sanayi.gov.tr, 2009).

2.TÜRK TARIMINDA ÖRGÜTLENME

Ülkemizde, küçük tarım işletmelerinin hakim olduğu tarım sektöründe finansman ve teknoloji kullanımının yetersizliğinden dolayı optimal verimin sağlanamadığı ve gelir dağılımından tarımın aldığı payın diğer kesimlere göre çok düşük olduğu görülmektedir. Ülke çapında yaygın ve çok dağınık bir kırsal yerleşim yapısı, küçük üreticilerin ürün fiyatı belirlemede söz sahibi olmasını engellemekte ve pazar koşullarına direnemeyen üreticiler ürünlerini düşük fiyatla pazarlamak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca, uzayan üretici-tüketici zincirinde tüketicilerin ürünler için ödedikleri fiyatlar çok yükselmesine rağmen, bu zincirdeki pazarlama marjları büyük ölçüde araçlara kalmakta ve üreticinin eline ancak maliyetlerini karşılamaya yetecek çok düşük miktarlar geçmektedir. Tüm bu nedenler, Türkiye’de tarım ürünleri üreticilerinin mevcut yapı içerisinde yenilikleri izleyebilecekleri, dayanışma içinde olabilecekleri ve haklarını koruyabilecekleri güçlü bir örgütlenmeyi gerekli kılmaktadır(Köroğlu, 2003).

Türk tarımında örgütlenme; kamu örgütlenmesi, üretici örgütlenmesi ve kamu dışı sivil toplum örgütleri olarak üç ana başlık altında ele alınmıştır(Şekil 1). Burada kamu örgütlenmesi ile anlatılmaya çalışılan, Devletin tarım sektöründeki örgütlenmesidir. Üretici örgütlenmesini üreticinin mesleki ve ekonomik örgütlenmesi oluşturmaktadır. Mesleki örgütlenme; Ziraat Odaları, Çiftçi Birlik ve Dernekleri, Sendikalardan oluşmaktadır. Ekonomik örgütlenme içinde de; Tarımsal Kooperatifler, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, Sulama Birlikleri, Yetiştiricileri Birlikleri ve Üretici Birlikleri yer almaktadır. Avrupa Birliği’ne uyum aşamasında asıl üzerinde durulması gereken örgüt modeli bu iki tip örgüt modelidir(Yercan, 2007:20). Üçüncü grupta ise Ziraat Mühendisleri Odası, Veteriner Hekimler Odası, Orman Mühendisleri Odası, TEMA Vakfı, Ziraatçılar Derneği, Türkiye Kalkınma Vakfı vb meslek odaları ile diğer sivil toplum örgütleri gelmektedir.

Şekil 1: Türk Tarımında Örgütlenme Yapısı

Çizelge 1: Türk Tarımında Örgütler (30.09.2009)

Tabi Olduğu Kanun	Tarımsal Amaçlı Örgütün Türü	Sayısı	Ortak Sayısı
1163,3476,4572,1581,3223 S.K. ve 553 S.K.H.K.	Tarımsal Amaçlı Kooperatifler	12.822	4.755.091
6964 S.K	Ziraat Odaları	727	4.950.043
4631 S.K.	Islah Amaçlı Yetiştirici Birlikleri	226	190.856
5200 S.K.	Üretici Birlikleri	568	34.265
5253 S.K.	Çiftçi Dernekleri	539	230.000
5355 S.K.	Sulama Birlikleri	352	90.500
2762 S.K.	Tarımsal Vakıflar	14	2.500

Kaynak: tedgem.gov.tr, 2009.

Türkiye'deki tarımsal örgütler incelendiğinde; 12.822 adet tarımsal amaçlı kooperatif (tarım kredi, tarım satış, sulama, tarımsal kalkınma vb) ve bu kooperatiflere ortak 4 milyon 750 bin üretici olduğu görülmektedir. Üreticilerin en fazla katılımında bulunduğu ve çiftçilerin mesleki örgütlenmeleri içerisinde yer alan ziraat odaları 727 şube ve 4 milyon 950 bin üreticiyle temsil edilmektedir. 539 çiftçi derneğine üye 230 bin üretici bulunmaktadır. Islah amaçlı yetiştirici birlikleri (sığır yetiştiricileri, manda yetiştiricileri, koyun-keçi yetiştiricileri ve arı yetiştirici birliği) 226 adettir ve üye sayısı 190.856'dır. Tarımsal amaçlı üretici birlikleri (meyve üreticileri, hayvansal üretimle ilgili üretici birliği, sebze ve süs bitkileri üreticileri, tarla bitkileri üreticileri, su ürünleri üreticileri ve organik üretimle ilgili üreticiler birliği) içerisinde en fazla birlik (272) ve üye sayısına (16.844) hayvansal üretimle ilgili üretici birliği sahiptir. Toplam üretici birliği sayısı 568 ve bu birliklere üye üretici 34.265'tir. Türkiye'deki tarımsal destekleme sistemi genel olarak değerlendirildiğinde, Devletin gerek politika belirlemede gerekse politika yürütmede ağırlığının son derece fazla olduğu görülmektedir. Tarımı gelişmiş ülkelerde ise destekleme sisteminde üreticilerin sahip olduğu Ziraat Odalarının ve tarımsal pazarlama kooperatiflerinin politika belirlemede daha etkin olduğu görülmektedir. Bu ülkelerdeki kooperatifler özellikle ürün pazarlama ve işleme konusunda etkin çalışmaktadırlar. Üye olabilmek için uzun yıllardır mücadele verdiğimiz Avrupa Birliğinde tarım ürünlerinin pazarlanması, işlenmesi, ortaklara kredi ve girdi temini ağırlıklı olarak tarım kooperatifleri ve bunların üst örgütleri kanalıyla gerçekleştirilmektedir.

Tarımsal piyasaları düzenleyen üretici örgütlerine ortak olmak, yardımlardan yararlanmak için temel koşul olduğundan, bu esasa uymak çiftçiler açısından hayati önem taşımaktadır. Bu örgütler piyasa fiyatının, Avrupa Komisyonu tarafından önerilen ve Tarım Bakanları Konseyi'nce onaylanarak uygulamaya konulan fiyatın altına düşmemesine dikkat etmektedirler(İnan, 2008:166-167).

AB ve Dünya genelinde kooperatifler, ekonominin olduğu kadar toplumun da değişmez unsurlarıdır. İş sahalarının oluşturulması, kaynakların mobilizasyonu, yatırımların teşvik edilmesi ve bunlara bağlı olarak, genel anlamda ekonomi açısından sahip oldukları önem, giderek daha çok takdir edilmektedir(sanayi.gov.tr, 2009).

3.TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİ

Kooperatifçilik hareketi Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak iki dönemde incelenmektedir. Osmanlılar döneminde Mithat Paşa, Cumhuriyet döneminde ise Atatürk kooperatifçiliğin öncüleri olarak önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır(İnan, 2008:30).

3.1.Türkiye'de Tarım Kooperatifleri

Tarım kooperatifi üreticilerin tek başlarına karşılayamadıkları ortak ihtiyaçları ve istekleri toplu olarak ve uygun koşullarda karşılamak amacıyla üreticilerce oluşturulan, sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen özerk bir örgüttür(İnan, 2008:42). Bu tanımda açıkça görüldüğü gibi, tarım kooperatifi de diğer kooperatifler gibi ekonomik faaliyetlerde bulunan bir işletmedir.

Üreticiler tarım kooperatifi kurdukları zaman ekonomik bir örgütlenmeye gitmiş olurlar. Bu örgütlenme ortak çıkarlara hizmet amacını güden bir işbirliğidir. Ekonomik yönden işbirliğine giden çiftçiler kooperatif işletme için en uygun iş hacmini sağlamak suretiyle, ürettikleri ürünleri en iyi fiyatla pazarlamak, üretimde kullandıkları girdileri en elverişli koşullarda temin etmek gibi somut yararlar peşindedirler. Kooperatiflerin kırsal topluma sağladığı sosyal ve kültürel yararlar ise; kırsal kesimdeki gelir farklılıklarını azaltmak, küçük üreticilerin gelirlerini artırmak, yaşam ve kültür düzeylerini yükseltmek, kentlerle kırsal kesim arasındaki gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmak, üreticiler arasında dayanışma sağlamak, kırsal topluma yeni iş alanları açmak, işgücünün verimliliğini yükseltmek ve fazla nüfusun plânlı biçimde kentlere göçünü gerçekleştirmeye yardımcı olmak şeklinde özetlenebilir(İnan, 2008:46).

Çizelge 2: Türkiye'de Tarım Kooperatifleri (30.09.2009)

Tabi olduğu kanun	Birim kooperatifler			Birlik Sayısı	Merkez Birliği Sayısı
	Türü	Sayısı	Ortak Sayısı		
1163, 3476 S.K	Tarımsal Kalkınma	7.618	795.857	82	4
1163, 3476 S.K.	Sulama	2.459	286.605	13	1
1163, 3476 S.K.	Su ürünleri	531	28.476	14	1
1163, 3476 S.K.	Pancar ekicileri	31	1.651.783	1	-
1581, 3223 S.K. ve 553 S.K.H.K.	Tarım Kredi	1.851	1.321.877	16	1
4572 S.K.	Tarım Satış	332	670.493	17	-
	Genel Toplam	12.822	4.755.091	143	7

Kaynak: tedgem.gov.tr, 2009.

Tarım kooperatifleri değişik biçimde sınıflandırılmaktadır. Genelde ortaklara götürülen hizmetlere (satış, kredi, üretim vb) göre kooperatiflere isim verilir. Kooperatif; kredi, girdi temini, pazarlama gibi konulardan birinde faaliyette bulunuyorsa, diğer konulardaki hizmetleri sınırlı olsa da, *tek amaçlı kooperatif* olarak isimlendirilir. Kooperatif birden fazla konuda (ürün pazarlama, kredi temini, girdi alımı, arazi veya makinelerin ortak kullanımı gibi) faaliyet gösteriyorsa, *çok amaçlı kooperatif* adını alır. Tek amaçlı kooperatiflere örnek olarak ülkemizdeki tarım satış, tarım kredi kooperatifleri; çok amaçlı kooperatiflere de tarımsal kalkınma kooperatifleri gösterilebilir (İnan, 2008:121). Tarımsal kalkınma kooperatifi; Köy

Kalkınma Kooperatifi, Orman Köyleri Kalkındırma Kooperatifi, Hayvan Üreticileri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifi ve Çay Ekicileri İstihsal ve Satış Kooperatifi olarak dört çeşit kooperatif türünü bünyesinde toplamaktadır.

Ülkemizde değişik konularda çalışan 12 822 tarım kooperatifi ve bu kooperatiflerin de 5 milyona yaklaşan ortağı bulunmaktadır. Ortak sayısının tarım işletmesi sayısından fazla olması bir çiftçinin birden fazla kooperatife ortak olmasından kaynaklanmaktadır. Kooperatif ve ortak sayısı çok fazla ise de, Avrupa Birliği'ndeki tarım kooperatifleri ile karşılaştırıldığında kooperatifçilik ilkelerinin uygulanması ve iş hacmi açısından Avrupa Birliği kooperatiflerinin gerisinde olduğu görülür.

Kuruluş faaliyetlerini tamamladığı halde faaliyete geçememiş veya faaliyetini çeşitli nedenlerle yarıda kesmiş çok sayıda tarım kooperatifi bulunmaktadır. Bunların çoğu ön etüt yapılmadan ve ekonomik bir ihtiyaç duyulmadan kurulmuş kooperatiflerdir. Faal olmayan kooperatiflerin çoğu devlet desteği alma gibi nedenlerle kurulan, aslında kurulmasına gerek olmayan kooperatiflerdir. Başarılı olan ve faaliyetini genişleterek sürdüren kooperatifler, ihtiyaç sonucu kurulduğu ve ortaklarca desteklediği için, gittikçe daha etkin olmaktadır (İnan, 2008:122).

Bugün Türkiye'nin 500 büyük firması içerisinde tarım satış kooperatifi birliklerinden dördü yer almaktadır. Ayrıca tarım kooperatifleri çalışma konuları olan ürünlerde toplam üretim içerisinde %1 ile %100'e varan oranlarda paya sahiptirler. 2007 yılı itibarıyla kozanın %100, tiftiğin %97'si, gül çiçeğinin % 41'i ve ayçiçeğinin %22'si kooperatifler tarafından satın alınarak değerlendirilmektedir (sanayi.gov.tr, 2009).

Ülkemiz tarım kooperatifleri mevzuat açısından incelendiğinde farklı yasalara tabi oldukları görülmektedir. Tarımsal kalkınma, sulama, su ürünleri ve pancar ekicileri 1163 sayılı kanuna göre işleyişlerini sürdürmektedirler. Tarım kredi kooperatifleri 1581 sayılı ve tarım satış kooperatifleri ise 4572 sayılı özel yasalarına göre faaliyet göstermektedirler. Mevzuat açısından tarım satış kooperatifleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığına ve diğer tarım kooperatifleri ise Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına bağlıdırlar. Farklı bakanlıklar ve tabi olunan farklı yasalar tarım kooperatiflerinin yıllardır çözüme kavuşturamadığı sorunlar arasında yer almaktadır.

3.2.Tarım Kooperatifleri ve Sanayiye Katkıları

3.2.1.Tarım Satış Kooperatifleri

Tarım ürünleri pazarlama kanallarında çok sayıda aracının elinden geçerek tüketicilere ulaşır ve bu sırada aracılardan kâr marjlarından ötürü tüketicilerin ürünlere ödediği fiyatlar çok yükselir (İnan: 2008:123). Ayrıca, tüketicinin ödediği fiyattan üreticinin eline geçen kısım da genellikle düşüktür. Tarımda küçük ve orta büyüklükteki işletmeler pahalı ve aynı zamanda çok da kârlı olan pazarlama hizmetlerini yerine getirecek mali kaynak ve olanaklardan yoksundurlar. Ayrıca, ürünün pazarlanması ve işlenmesi çağımızda uzmanlık ve fazla yatırım isteyen bir sahadır. Tarım satış kooperatiflerinin amacı, ortaklarının ürünlerini en iyi şekilde değerlendirerek, perakendeci fiyatının mümkün olduğu kadar fazla kısmını çiftçiye döndürmek ve ürün piyasalarını düzenleyerek, üretici ve tüketici fiyatlarını istikrara kavuşturmasıdır. Ayrıca ortaklara teknik konularda yayım hizmeti de götürmek de amaçları arasında yer almaktadır.

Ancak uygulamada bu kooperatifler ortakların ürünlerini satın alıp bir kısmını işledikten sonra satmaktan başka önemli bir faaliyette bulunmamaktadırlar. Örneğin, ortaklara tarımsal yayım hizmeti götürme, üreticileri eğitme, ortaklarla toplantılar, araştırma gibi AB tarım kooperatiflerince yerine getirilen hizmetler tarım satış kooperatiflerinde görülmemektedir. Üreticilere gübre, ilaç, tohum gibi bazı girdiler sağlanmakta ise de bu hizmetler sınırlıdır.

Bu kooperatifler örnek kooperatifçi Atatürk'ün desteği ve direktifleriyle 2.11.1935 tarih ve 2834 sayılı yasaya göre kurulmuşlar ve 1935 yılından 1984 yılına kadar bu yasaya göre çalıştırılmışlardır. 1984 yılında çıkarılan 237 sayılı kanun hükmünde kararname ile devletin tarım satış kooperatiflerinin yönetimindeki kontrolü artmıştır. Bu kararname 30.4.1985 tarihinde Meclisten geçmiş ve 8.5.1985 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak 3186 sayılı yasa haline gelmiştir. 26.12.1993 tarihinde kabul edilen 3947 sayılı kanunla da tarım satış kooperatifleri için bazı değişiklikler getirilmiştir (İnan, 2008:123-126).

Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri geçmişte yarı kamusal bir statü içinde çalışmış, her ne kadar çiftçilerin kurdukları kooperatifler tarafından oluşturulan ekonomik amaçlı üst örgütler olsalar da, yönetim açısından siyasi iktidarların güdümünde kalmışlardır. Zaman içerisinde tarımsal ürünlerin alımında, devlet adına destekleme yapmak üzere görevlendirilmişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak, Birlikler ürün alımı yapmışlar ve izlenen politikalar gereği çiftçilere piyasa fiyatlarının üzerinde fiyatlar ödeyerek, çiftçilere dolaylı destekte bulunmuşlardır.

Vesayet döneminden gelen yapısal sorunların çözüme kavuşturulması ve TSK'ler ile TSKB'lerin piyasa koşullarında, özerk ve rekabetçi bir şekilde faaliyet göstermeleri için yeniden yapılandırma çalışması başlatılmıştır. Dünya Bankası ile imzalanan 4631 TU Nolu İkras Anlaşması çerçevesinde uygulamaya konulan Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin (TRUP'un) bileşenlerinden birini de tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yeniden yapılandırılması oluşturmuştur. Bu kapsamda, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yeniden yapılandırılması ile ilgili hususları düzenleyen 4572 sayılı Kanun, 2000 yılında kabul edilmiştir. Yeniden yapılandırma çalışmalarının finansmanı Tarım Reformu Uygulama Projesi'nden (TRUP) ve Hazine kaynaklarından karşılanmıştır. Söz konusu proje 31.12.2008 tarihinde tamamlanmıştır. Sekiz yıllık yeniden yapılandırma döneminde; fiyat ve alım uygulamalarında kısmen iyileşmeye gidilmesi, personel sayısında ve giderlerinde tasarruf sağlanması, birlik-kooperatif hesaplarının ayrıştırılması, önemli atıl varlıkların satılması ve zarar eden birçok işletmenin kapatılması gibi bazı olumlu gelişmeler sağlanmıştır (sanayi.gov.tr, 2009).

Türkiye'de tarım satış kooperatiflerinin ve bu kooperatiflere ortak olanların sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Örneğin, 1937 yılında sadece 15 olan kooperatif sayısı 1950'de 131'e, 1960'da 214'e, 1987'de ise 461'e yükselmiş, 2005 yılı sonu itibarıyla 337'ye, 2009 yılı Eylül sonu itibarıyla ise 332'ye düşmüştür. Tarımla uğraşan nüfusun azalması sonucu, 2005 sonunda 729449 olan ortak sayısı 2009 yılı Eylül sonunda 670.493'e düşmüştür (İnan, 2008:126, tedgem.org.tr, 2009). Ülkemizde ayrıca, 23 tarım satış kooperatifi de (tütün, bal gibi ürün konularında) herhangi bir birliğe bağlı olmaksızın faaliyet göstermektedir. 1937-1987 arasında tarım satış kooperatifleri birliklerinin sayısı 3'den 21'e çıkmışsa da, 30.09.2009 tarihi itibarıyla 17'ye düşmüştür (İnan, 2008:129)

TSK ve TSK Birlikleri, günümüzde de tarım ürünleri ticareti ve sanayinde önemli rol oynamaktadırlar. Halen ülkemizde, 17 birliğe bağlı toplam 332 tarım satış kooperatifi ve bunların 670.493 ortağı bulunmaktadır. Faaliyet gösterdikleri illere bakıldığında Doğu Anadolu Bölgesinin bir kısmı haricinde, Türkiye'nin tamamına yakınında (57 ilde) tarım satış kooperatifleri vardır. Bu kooperatifler 23 üründe (ipek kozası, gül çiçeği, kayısı yağlı tohumlar, zeytin ve zeytinyağı, üzüm, pamuk, fıstık, incir narenciye gibi) faaliyet göstermektedir.

Tarım satış kooperatiflerinin 1997-2007 dönemindeki ürün alımlarının toplam üretim içindeki payları incelendiğinde, pamukta %9 ile %24, kuru üzümde %10 ile %30, ayçiçeğinde %22 ile %60, zeytinyağında %3 ile %19, zeytinde %5 ile %23, soyada %18 ile %55, incirde %5 ile %22 ve fındıkta %1 ile %41, gül çiçeğinde %9 ile %61, kozada %92 ile %100 ve tiftikte %21 ile %100 arasında değişen pazar paylarına sahip oldukları görülür (Çizelge 3). Yaşadıkları finansman sıkıntılarına ve temel bazı yapısal sorunlara rağmen TSK ve TSK Birlikleri ürün piyasalarında önemli Pazar paylarına sahiptirler. Koza ve tiftik birlikleri, bölge üretiminin % 100'üne varan oranlarda ürün alıp değerlendirmekte ve bölge üreticisine önemli katkılar sağlamaktadır. Alım yapılan ürünlerin Türkiye üretimi içerisindeki payı da yadsınamayacak seviyede bulunmaktadır. Ancak, gelişmiş ülkelerdeki benzer kooperatiflerle karşılaştırıldığında, TSK ve TSK Birliklerinin birçok üründe pazar paylarını artırmaya ihtiyaçları bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Yıllara göre alımlardaki dalgalanmalar üretimdeki dalgalanmalardan kaynaklanmakta, ürünün bol olduğu yıllarda piyasa fiyatı düşük olduğundan ortaklar tüm ürünlerini kooperatife teslim etmekte, ürünün az olduğu yıllarda ise piyasada oluşan fiyat yüksek olduğundan ortaklar ürünün çoğunu serbest piyasada satmaktadırlar. Bu durum birliklerin ekonomik açıdan optimal olan kapasitede çalışmalarını engellemektedir. Ürünün fazla olduğu yıllarda ürünü stoklama maliyetleri artmakta ve işleme sorunları olmaktadır. Ürünün az olduğu yıllarda ise başa baş noktasının üzerinde çalışma olanağı olmadığından birliklerin birim maliyetleri artmakta, zarar söz konusu olmaktadır. Bu nedenlerle ortakların kooperatiflere teslim edeceği ürün miktarı yıldan yıla çok değişmemelidir.

Çizelge 3: 1997-2007 Dönemi TSKB'lerin Alımlarının Toplam Üretim İçindeki Payları (%)

Ürün yılı	Kütlü pamuk	Yağlık ayçiçeği	Fındık	Çsüz üzüm	Kuru incir	Zyağı	Zeytin	Soya	Gülç.	Koza	Tiftik
1997	13.5	44.0	13.3	27.5	7.5	11.7	9.8	39.6	61.2	95.0	59.3
1998	24.1	51.5	41.2	30.1	7.7	15.0	7.6	41.7	48.4	100.0	46.8
1999	19.1	43.2	26.9	27.1	21.6	14.4	17.6	41.8	20.3	97.8	46.3
2000	15.7	53.0	19.5	29.8	11.4	17.1	19.6	43.2	19.6	91.8	21.5
2001	18.6	37.0	20.5	19.8	5.3	18.9	23.0	38.0	8.8	100.0	73.3
2002	18.1	48.4	8.1	10.4	6.6	16.1	21.7	55.1	28.6	99.0	81.3
2003	14.9	53.4	1.7	18.4	11.3	16.3	17.3	20.9	33.5	98.2	76.5
2004	16.9	58.5	4.3	28.2	11.5	6.8	6.5	17.6	33.2	100.0	100.0
2005	10.9	60.6	9.5	13.4	9.6	14.4	12.7	28.0	43.8	100.0	90.5
2006	10.4	48.3	6.7	12.8	9.8	7.5	5.0	32.5	35.7	100.0	94.0
2007	9.2	22.1	0.9	14.9	4.9	3.2	6.8	22.1	41.1	100.0	97.0

Kaynak:sanayi.gov.tr, 2009.

TSK ve TSK Birlikleri üzerinden piyasayı düzenleme ve destekleme yöntemi kaldırılmasına rağmen, bu kuruluşlar ürün piyasalarının önemli aktörleri olarak birçok üründe yönlendirici ve piyasa yapıcı rol oynamaktadırlar. Diğer yandan, TSK ve TSK Birlikleri, özellikle "Devlet Destekleme Alımı" uygulamasının yapıldığı dönemlerde, kurdukları işletme ve tesislerle Ülkemizde tarımsal sanayinin gelişmesine ve bu yolla kırsal kalkınmaya öncülük etmişlerdir. Ayrıca, ürün ticaretiyle ilişkili alanlarda kurulan işletmelere de iştirak olarak katılmışlardır. Bu işletme ve tesisler içinde paketlenme, çırçırılama gibi ilk işleme niteliğinde kuruluşlar olduğu gibi, Fiskobirliğin EFİT, Trakyabirliğin Tekirdağ ve Balıkesir'deki işletmeleri gibi entegre tesisler de bulunmaktadır. Bu Kuruluşlar halen 100'ün üzerinde tesis ve işletmeleriyle ülkemizin önde gelen kuruluşları arasında yer almaktadırlar. Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşu sıralamasında yer alan Birlikler Çizelge 4'de gösterilmiştir(sanayi.gov.tr, 2009).

Çizelge 4: En Büyük 500 Firma İçindeki Birliklerin Yeri

Birlik adı	500 Firma içindeki sırası		
	2005	2006	2007
Trakyabirlik	126	118	109
Tariş Pamuk Birliği	111	141	132
Marmarabirlik	475	364	353
Tariş Üzüm Birliği	-	439	427

Kaynak:sanayi.gov.tr, 2009.

Birlikler, üretici ortaklarından aldıkları ürünleri katma değer yaratarak ülke içerisinde yanı sıra ülke dışında da değerlendirmekte, bu sayede ülkeye döviz girişi sağlamaktadırlar. Birliklerin 2000-2005 yılları arasındaki ihracatları ve ihracat payları Çizelge 5'de verilmiştir.

Tariş Üzüm Birliğinin toplam ihracat içindeki payı 2000/2001 üretim döneminde % 12 iken 2004/2005 yılında % 30'a yükselmiştir. Diğer birliklerin ihracattaki payları oldukça düşüktür.

Çizelge 5: Tarım Satış Kooperatifi Birliklerinin İhracat Rakamları (1000 Ton)

Ürün	Ekonomik Veriler	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	Türkiye ihracatı	201.7	225.7	200.9	196.0	211.9
	Tariş Üzüm Birliği ihracatı	12.1	18.1	25.8	27.6	30.0
	Birliğin ihracattaki payı	% 6.0	%8.0	%12.8	%14.1	%14.2
Kuru İncir	Türkiye ihracatı	43,1	45,7	41,5	51,2	59,5
	Tariş İncir Birliği ihracatı	2,0	1,3	1,6	2,1	3,8
	Birliğin ihracattaki payı	% 4.6	% 2.8	% 3.9	% 4.1	% 6.4
Sofralık Zeytin	Türkiye ihracatı	21,2	43,2	33,6	44,1	55,4
	Marmarabirliği ihracatı	0,7	3,6	4,3	5,0	3,2

	Birliğin ihracattaki payı	% 3.3	% 8.3	% 12.8	% 11.3	% 5.8
Zeytinyağı	Türkiye ihracatı	16.3	98.6	23.9	76.2	50.9
	Tariş Z.Yağı Birliğı ihracatı	10.8	12.0	13.2	6.3	9.1
	Birliğin ihracattaki payı	% 66.2	% 12.2	% 55.3	% 8.3	% 17.9

Kaynak:sanayi.gov.tr, 2009.

3.2.2.Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarım kredi kooperatifleri ortaklarına uygun koşullarda kredi sağlamak amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Genellikle küçük ve orta çiftçilerin ortak olduğu kooperatifler ortakların tek başlarına alamadıkları krediyi onlara maliyetine ve düşük faizle temin etmeye çalışırlar. Bankalardan ve kişilerden elverişli koşullarda ve yeterli düzeyde kredi sağlayamayan çiftçilerin başvurabilecekleri tek kuruluş tarım kredi kooperatifidir. Tarım kredi kooperatifleri ortakları ile tasarruf sahipleri veya kredi kuruluşları arasında aracılık yaparak, ortaklarına ucuz kredi sağlamaya çalışan kuruluşlardır(Inan, 2008:132)

Tarım Kredi kooperatifleri kısa vadeli işletme kredileri (*tohumluk, fide, fidan, kimyevi gübre, zirai mücadele ilacı, karma hayvan yemi, akaryakıt gibi girdilerin temini ve nakit ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile bir yıl vade ile verilen kredidir*) ve orta vadeli yatırım kredileri (*tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaş unsurlarını oluşturan her nevi tarımsal araç, meyve fidanı ile irat hayvanlarının sağlanması amacıyla en çok 3 yıla kadar vade ile açılan aynı olarak kullanılan kredilerdir*) vermek suretiyle ortaklarının aynı ve nakdi gereksinimlerini karşılamaktadırlar.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin kuruluşu 1863 yılına, Mithat Paşa'nın Niş Valisi iken kurmuş olduğu "Memleket Sandıkları"na dayanır. Cumhuriyet öncesinde; "Memleket Sandıkları" ve 1883'de "Menafi Sandıkları" ile devam eden Türk Kooperatifçilik Hareketi Cumhuriyet döneminde ise; 1924 yılında 498 sayılı "İtbari Zirai Birlikler Kanunu", 1929'da 1470 sayılı "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu" ile gelişmesini devam ettiren; 1935'de çıkarılan 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" ile "Tarım Kredi Kooperatifleri"nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" ile; Bölge Birlikleri ve Merkez Birliğinin kurulmasına imkan tanınarak Tarım Kredi Kooperatiflerinin üst örgütlenmesine zemin hazırlanmıştır. Tarım Kredi Kooperatifleri, T.C. Ziraat Bankası bünyesinde faaliyet gösterirken 17 Mayıs 1977 yılında Merkez Birliği'nin kurulmasıyla tamamen bağımsız bir çiftçi kuruluşu olmuştur(tarimkredi.org.tr, 2009).

Tarım Kredi Kooperatifleri, kendi ortakları arasından seçilerek oluşan Yönetim Kurulları ile yönetilmesi sonucu demokratik kooperatifçilik alanında önemli adımlar atılmaya başlamıştır. 1984 yılında çıkarılan 237 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 1581 sayılı kanunda, Tarım Kredi Kooperatifleri'nin idari ve mali yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. KHK, daha sonra 1985 yılında 3223 sayılı kanun olmuş, bu değişikliklerle; Tarım Kredi Kooperatifleri Tarım ve Köyşleri Bakanlığının ilgili kuruluşu haline gelirken; denetimi de yine bu bakanlığa verilmiştir. Yönetim Kurulu Başkanlıkları, Merkez Birliğinde Genel Müdürün, Bölge Birliklerinde ise Bölge Müdürünün şahsında birleştirilmesi esası getirilirken, ortaya çıkan yönetim sıkıntıları nedeniyle; 1995 yılında 553 sayılı KHK ile idari yapıda önemli değişikliklere gidilirken 1581 sayılı kanunda öngörülen yapıya tekrar dönmüştür.

2 Nisan 2005 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 5330 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununda Değişiklik yapılmasına ve Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununda Değişiklik yapılması hakkındaki 553 sayılı Kanun Hükmünde kararnamenin değiştirilerek kabulüne dair kanun ile Kurumun yasal düzenlemesine son şekli verilmiştir. Bu yeni düzenleme ile kooperatifler daha demokratik hale getirilmiş, kooperatifler arası dayanışma ilkesi ilk kez yasal düzenleme altına alınmış ve çiftçiye uygun şartlarda tarımsal kredi temin edebilmesinin yolu açılmış ve T.C. Ziraat Bankasına olan bağımlılık kaldırılmıştır. Tarım kredi kooperatifleri sigortacılık işlemlerinde tam yetkili acentelik hakkına sahip olmuştur (tarimkredi.org.tr, 2009).

Tarım kredi kooperatifleri 1930'da 191 adet iken, sayıları hızla artmış ve 2003 yılında 2213'e yükselmişse de, 2009 yılında kooperatif sayısı azalarak 1851'e düşmüştür. Aynı dönemde ortak sayısı da 20000'den 2004'de 1.5 milyona yaklaşmışsa da, 2009'da kooperatif sayısındaki azalmaya bağlı olarak 1.3 milyona

düşmüştür (İnan, 2008:134, tarimkredi.org.tr, 2008). Tarım kredi kooperatifleri 30.724 yerleşim alanında faaliyet göstermekte olup, kooperatifler 16 bölge birliğine ve birlikler ise 1 merkez birliğine bağlıdır. Böylece kooperatifler üst örgütlenmesini tamamlamıştır.

TKK, ana sözleşme hükümlerine göre kredi uygulaması yapmaktadır. Kredilerin finansmanı, kooperatiflerin ikraz edilebilir kaynakları ile Ziraat Bankasından temin edilen plasman kredilerine dayanmaktadır. Ortaklara kullandırılan kredilerin geri dönüşü, çiftçilerin gelirlerinin büyük ölçüde iklim şartları ve ürünlerini satın alan kişi ve kuruluşların ödeme sürelerine bağlı olması, ortakların yeterli ürün elde edememeleri, erteleme ve af beklentisi içinde olmaları sebebiyle genellikle düşüktür. TKK'nde ortalama tahsilât oranı % 81 düzeyinde olmuştur. Kredi tahsilât oranının düşüklüğü, 2004 yılı öncesinden gelen sorunlu kredilerden kaynaklanmakta olup, yeni kullandırılan kredilerde tahsilât oranı % 95 düzeyindedir (sanayi.gov.tr, 2009).

Tarım Kredi Kooperatifleri tarımsal kredi kullandıran kuruluşlar içerisinde 2006'da %18.91, 2007'de %11.86 pay ile ikinci olmuştur. İlk sırada %40 ve % 36 ile Ziraat Bankası gelmektedir (Çizelge 6). Türkiye'de AB ülkelerinde olduğu gibi Kooperatifler Bankası olmadığından kooperatifleri ve ortaklarını finanse etmede kaynak sıkıntısı çekilmektedir. Tarım kredi kooperatiflerine 1969 yılında yürürlüğe giren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile verilmesi planlanan, ancak bugüne kadar verilmeyen mevduat toplama yetkisi verilirse, Almanya ve Avusturya'daki Raiffessen kredi kooperatifleri gibi banka şubesi olarak hizmet vermeleri mümkün olabilecek ve üreticiler köylerdeki kredi kooperatiflerinde mevduat hesabı açtırabileceklerdir.

Çizelge 6: Tarımsal Kredi Kullandıran Kuruluşlar ve Payları

Tarımsal Kredi Kullandıran Kuruluşlar	2006 Yılı Tarımsal Kredi Tutarları (TL)	Oran (%)	2007 Yılı Tarımsal Kredi Tutarları* (TL)	Oran (%)
T.C Ziraat Bankası A.Ş.	3.534.082.755	40.27	4.641.163.491	35.67
Tarım Kredi Kooperatifleri	1.659.917.245	18.91	1.543.836.509	11.86
Tarım Satış Koop. Birlikleri	511.200.000	5.82	690.000.000	5.30
Garanti Bankası	809.400.000	9.22	825.000.000	6.34
Finansbank	79.000.000	0.90	150.000.000	1.15
TEB	20.000.000	0.23	900.000.000	6.92
Fortis	105.230.000	1.20	112.400.000	0.86
Halk Bankası	360.000.000	4,10	900.000.000	6,92
İş Bankası	470.000.000	5,36	800.000.000	6,15
Türkiye Finans Katılım Bankası	93.329.420	1,06	100.000.000	0,77
Denizbank	510.000.000	5,81	750.000.000	5,76
Akbank	350.000.000	3,99	550.000.000	4,23
Vakıfbank	204.003.000	2,32	300.000.000	2,31
Yapı Kredi	15.000.000	0,17	50.000.000	0,38
Diğer (Şekerbank, Albaraka Türk vb)	55.000.000	0,63	700.000.000	5,38
TOPLAM	8.776.162.420	100,00	13.012.400.000	100,00

Kaynak: sanayi.gov.tr, 2009. * yaklaşık

Tarım kredi kooperatiflerinin ortaklarına sunduğu işletme ve yatırım kredileri yanında sigortacılık hizmeti de sunmaktadır. 2007 yılı için üretilen sigorta primleri (tarım ve diğer branşlarda) 26.317.552 YTL'dir. Merkez Birliğinin başta Gübre Fabrikaları Türk A.Ş. olmak üzere 16 iştiraki bulunmaktadır. TKK kendi tesislerinde ortaklarının ve çiftçilerin ürünlerini iştirakleri aracılığıyla piyasaya sunmaktadır. Örneğin bakliyat ürünlerini ve pekmezi "Destan", zeytin, zeytinyağı, kolonya ve sabunu "Elit", ayçiçeği ve mısıryağını "Bafay" ve "Ergene" adıyla pazarda yer almaktadır (tarimkredi.org.tr, 2009).

Tarım kredi kooperatiflerinin 2008 yılında ortaklarına sunduğu hizmetler Çizelge 7'de gösterilmiştir. TKK ortaklarına tarımsal girdiler (tohum, gübre, ilaç, yem, tarım makineleri, petrol) sağlamakta, hayvan satmakta ve ortak ürünlerini pazarlamaktadır. Bu yönü ile tarım kredi kooperatifleri alım kooperatifleri görevini de yerine getirmektedirler.

Çizelge 7: Tarım Kredi Kooperatiflerinin Ortaklarına Sunduğu Hizmetler (2008)

Verilen kredi (Milyon TL)	Gübre satış miktarı (Bin Ton)	Zirai İlaç (Bin Ton)	Yem Satış (Bin Ton)	Tohumluk Satış (Bin Ton)	Tohumluk Satış (Bin Adet)	Traktör Satış (Adet)	Tarım Mak. (Bin Adet)	Petrol Satış (Bin litre)	Hayvan Satış (Bin Adet)	Ortak Ürünleri Satış (Bin Ton)
2 124	897	4.6	253	50.1	48 784	468	5 527	144274	14.8	207

Kaynak: tarimkredi.org.tr, 2009.

Tarım kredi kooperatiflerinin; kooperatifçilik deneyimi, personel gücü, varlıkları ve sahip olduğu işletmeler ve üst örgütlenmesini tamamlamış olması gibi avantajlarının yanında, başta finansman olmak üzere, ortakların kooperatif faaliyetlerine ilgisizliği, yönetici ve denetçilerin yeterli bilgi birikimine sahip olmamaları gibi sorunları da bulunmaktadır. Bu bağlamda, ortakların kooperatif faaliyetlerine daha çok katılımı, başarılı sonuçlar alınmasını sağlayabilecektir (sanayi.gov.tr, 2009).

3.2.3. Pancar Ekicileri Kooperatifleri

Ülkemiz tarımında gerçek anlamda ilk kooperatifleşme, pancar tarımı sayesinde gerçekleşmiş ve gelişmiştir. Bu sayede üreticilerin örgütlenmesinin temeli atılmıştır. Ülkemizde yaklaşık 450 bin çiftçi ailesi geçimini pancar tarımından karşılamaktadır (pankobirlik.com.tr, 2009).

Pancar Ekicileri Kooperatifleri 1951 yılında ilk kez Adapazarı'nda kurulmuş ve 30.09.2009 tarihi itibarıyla her şeker fabrikasının bulunduğu yerde 1 tane olmak üzere 31'e ulaşmış, ortak sayısı ise 1.651.783'e yükselmiştir. Pancar ekicileri kooperatiflerinde ortak sayısının çok fazla olmasının nedeni, Türkiye'de şeker pancarı üreten ve şeker fabrikalarına teslim eden tüm çiftçilerin aynı zamanda pancar kooperatiflerine ortak olmalarıdır. Ayrıca, şeker fabrikaları ve pancar kooperatifleri yakın işbirliği içerisinde çalışmakta ve üreticilere birlikte hizmet etmektedirler (Inan, 2008:137).

Pancar Ekicileri Kooperatifleri, ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlardan hareketle, pancar üreticilerinin problemlerine çözüm bulmak amacıyla kurulmuşlardır. Bu kooperatifler, pancar tarımının her aşamasında üreticiye yardımcı olmaktadır. Kuruluş amaçları, kuruluşları ve işleyişlerindeki kendilerine özgü yapıları, pancar kooperatiflerini diğer kooperatiflerden ayırmaktadır. Bu kooperatiflerinin amacı ortaklarının sosyal, ekonomik ve kültürel yönden kalkınmalarını sağlamak, tarımsal çalışmalarını düzenlemek, ortaklarının gereksinim duyduğu her türlü tarımsal araç ve gereçleri sağlamak, ortakların pancar dışındaki ürünlerinin pazarlanmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olmak, kısaca ortaklarının faaliyet konularıyla ilgili her türlü gereksinimlerini karşılamaktır.

Pancar Kooperatifleri, pancar ekiminin yapıldığı 64 ilde geniş bir alanda 288 satış mağazası ile faaliyette bulunmaktadır. Sayıca az olmalarına rağmen birim kooperatiflerin ortak ve sermaye yapıları "kooperatifçilikte güç birliği" ilkesine uygun biçimde gelişmiştir. Son yıllarda şeker endüstrisinde yaşanan küresel rekabet ve natürel şeker ile tatlandırıcı ilişkileri dikkate alındığında, üretici ve tüketicinin korunması yönünden şeker sektörüne kooperatiflerin hakim olması önemlidir.

Bu kooperatiflerin hem bölge hem de merkez birliği olarak kabul edilebilecek olan üst örgütü PANKOBİRLİK'tir. Pancar Ekicileri Kooperatiflerinin, sermayelerinin büyük kısmına iştirak ettikleri 7 adet şeker fabrikası yanında, Beta Ziraat ve Ticaret A.Ş., Pancar Motor San ve Tic. A.Ş., Panek A.Ş., Tarpam A.Ş. Kömür İşletmeleri A.Ş. ve Liberty (Şeker) Sigorta A.Ş.'ne iştirakleri vardır.

2007 yılı verilerine göre, Birlik Türkiye şeker üretiminin %42'sini gerçekleştirmekte; iştirakleriyle birlikte 7300 kişiye istihdam olanağı, 802 milyon \$ sermaye sağlamakta ve yıllık olarak ortaklarına 165 milyon \$ aynı ve nakdi kredi desteği vermektedir. 1.65 Milyar \$ ulaşan cirosu ve 132 milyon \$ dolayında vergi ödemesi ile ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Bu kooperatiflerin sorunları genel olarak diğer kooperatif türleriyle benzerlik göstermekte olup, daha çok ortaklık bilincinin gelişmemiş olması ve eğitim eksikliği gibi sorunlar ön plana çıkmaktadır. Yine, kooperatiflerin sermayelerini oluşturan ortaklık payı değerlerinin günümüzde çok düşük kalması ve eski ortakların taahhüt ettikleri sermaye paylarının artırılamaması nedeniyle, finansman sorunu

yaşanmaktadır. Pancar ekicileri kooperatiflerini ve dolayısıyla ortaklarını tehdit eden asıl sorun şeker sektörüne ilişkin olumsuz gelişmelerdir (sanayi.gov.tr, 2009).

3.2.4. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Çok amaçlı kooperatiflere en iyi örnek 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulan ülkemizdeki köy kalkınma kooperatifleridir. Bu kooperatiflerin adı 1989 yılında zamanın Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından tarımsal kalkınma kooperatiflerine çevrilmiştir. Tarımsal kalkınma kooperatifleri, köy kalkınma kooperatiflerinden başka “Orman Köyleri Kalkındırma”, “Hayvan Üreticileri Tedarik ve Pazarlama” ile “Çay İstihsal ve Satış” kooperatiflerini de içine almaktadır.

Köy kalkınma kooperatifleri tarım işletmelerini verimli hale getirmek, pazarlamayı düzenlemek, girdi, kredi vb ihtiyaçları karşılamak, kırsal sanayinin kurulmasını sağlamak gibi birden fazla amacı gerçekleştirmek için kurulmuşlardır (İnan, 2008:146-147)

Ülkemizde halen faaliyet gösteren 7.618 adet tarımsal kalkınma kooperatifi bulunmakta olup, bunların ortak sayıları toplamı 795.857’dir. Ayrıca, 4.381 kooperatifin ortak olduğu 82 kooperatif üst birliği vardır. Yine bu üst birlikler de 4 ayrı merkez birliği şeklinde örgütlenmişlerdir.

Köy-Koop Merkez Birliği Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin merkezi kuruluşudur. Tarıma ait farklı çalışma alanlarında etkinlik gösterir (Hayvancılık-Süt üretimi ve işlenmesi, seracılık, halı-kilim üretimi, zeytin ve zeytinyağı işlenmesi, bal, çeltik üretimi ve işlenmesi, çiçekçilik, fidan, salça, reçel, konserve üretimi vb). Ayrıca pazarlama çalışmaları yaparak kooperatif ortaklarının ürünlerine pazar bulmasını sağlamaktadır. Köy-Koop Merkez Birliğince hayata geçirilen e-ticaret projesi sayesinde üreticinin pazarlamadaki kısıtlı imkânlarının ortadan kalkması, üreticilerin yurtiçi ve yurtdışındaki pazarlara ve pazar bilgilerine, alıcıların ise kooperatifler tarafından üretilen ürünlerin bilgilerine kolaylıkla ulaşabilmelerinin sağlanması planlanmaktadır. Proje ile sadece ürünlerin pazarlanması değil, üreticilerin kullandıkları girdi ve alet-ekipmanlarının da ucuza temininin sağlanması öngörülmüştür(koy-koop.org, 2009).

Tarımsal kalkınma kooperatifleri çok amaçlı kooperatifler olmaları ve bünyelerinde hayvancılık, seracılık, depolama, nakliye gibi önemli tarımsal faaliyetleri bulundurmaları nedeniyle çiftçi gelirini doğrudan etkileyecek olan kooperatiflerdir. Ülkemiz süt sektöründe özellikle ihale yapılan bölgelerde üreticiler çoğunlukla ihalelerde tarımsal kalkınma kooperatifleri aracılığıyla temsil edilmektedir. Ülkemizde tarımsal kalkınma kooperatiflerinin pazar etkinlikleri son derece düşük düzeydedir. Ancak, seracılık ya da yaş meyve sebze üretimi, depolanması, ambalajlanması ve nakliyesi konusunda faaliyet gösteren ve çoğu küçük ölçekli de olsa kendi tesislerini kuran başarılı tarımsal kalkınma kooperatifleri mevcuttur.

Tarımsal kalkınma kooperatifleri kapsamında yer alan ve ormancılık alanında faaliyet gösteren Orman Köyü Kalkındırma Kooperatifleri, etkinlik yönünden daha çok ön plana çıkmaktadır. Orman Genel Müdürlüğü tarafından derlenen 2000 yılına ait bilgilere göre, orman ürünleri üretimine giren 2.123 kooperatif, Türkiye çapında, diğer ormancılık faaliyetleri yanında, orman ürünlerini kesme, sürütme ve taşıma işlerinin yaklaşık % 70’ini gerçekleştirmektedir.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı faaliyet alanında yer alan tarımsal kalkınma kooperatifleri; kırsal alanda mahalle, köy, belde ve ilçe düzeyinde kurulmakta olup, küçük ölçekli, az ortaklı ve düşük sermayeli faaliyet göstermelerinden dolayı, amaçlarına ulaşmada beklenen düzeyde başarılı olamamaktadırlar (sanayi.gov.tr, 2009).

3.2.5. Sulama Kooperatifleri

Sulama kooperatiflerinin temel amacı; devlet tarafından inşa edilmiş veya edilecek sulama tesislerinden alınacak veya tarım alanlarından çıkarılacak suyun tarımda kullanılması ile ilgili arazi tesviyesi, tarla başı kanalları, tarla içi sulama ve drenaj kanalları gibi sulama tesislerini kurmak veya kurulmuş olan tesisleri işletmek, işletmek, bakım ve onarımlarını yaptırmaktır.

Ülkemizde, 286.605 çiftçinin ortak olduğu 2.459 sulama kooperatifi bulunmaktadır. Ayrıca, 726 kooperatifin ortak olduğu 13 adet kooperatif birliği faaliyetini sürdürmektedir(tedgem.gov.tr, 2009). Yine, kooperatif birlikleri tarafından, sulama, arazi ıslahı ve toprak muhafazası konularındaki müşterek menfaatlerini korumak, bu hususta iktisadi faaliyetlerde bulunmak, faaliyetleri koordine etmek, denetlemek, uluslararası işleri düzenlemek, kooperatifçiliği geliştirmek ve ihtiyaç duyulan hususlarda

eğitilmelerine yardımcı olmak amacıyla 30/04/2000 tarihinde "Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği" kurulmuş olup, halen 13 birlik bu merkez birliğine ortaktır.

Kamu kurumsal yapılanmasında sulama hizmetlerinin verilmesi, 1993 yılına kadar, DSİ ve Mülga KHGM görev alanında yer alan hizmet konuları olarak işlevsel kılınmıştır. Ancak, 1993 yılından sonra Dünya Bankası yaptırımları çerçevesinde, uzmanlarının da yer aldığı çalışmalarla, sulama işletmeleri katılımıcılık, personel, işletme ve bakım masraflarının kamuya külfet olması gerekçeleriyle hızla kurdurulan sulama birliklerine ve kooperatiflere devredilmeye başlanmıştır. 2008 yılı başı itibariyle DSİ, 2037101 ha sulama alanının işletmesini devretmiştir.

Çizelge 8: Devredilen Sulama Alanlarının Devralan Örgütlere Göre Dağılımı

Kurum /Örgüt Adı	Adedi	Oran (%)	Alan (ha)	Oran (%)
Köy Tüzel Kişiliği	227	27.3	39 451	1.9
Belediye	154	18.5	70 092	3.4
Sulama Birliği	352	42.4	1 834 643	90.1
Kooperatif	92	11.1	91 365	4.5
Diğer	6	0.7	1 550	0.1
Toplam	831	100.0	2 037 101	100.0

Çizelge 8'de görüldüğü gibi, sulamaların devri gerçek anlamda 26.05.2005 tarihinde 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanununa göre faaliyet gösteren sulama birliklerine yapılmıştır. Burada kooperatiflerin payı ise, % 11,1 seviyesindedir. Öte yandan, ülkemizde gün geçtikçe artan yeraltı suyu sulamalarında, en fazla gelişme sulama kooperatiflerinde olmuş ve kooperatif sulamalarının toplam yeraltı suyu sulamaları içindeki payı % 81'e ulaşmıştır. Yeraltı suyu sulama alanlarının toplamı, DSİ tarafından sulamaya açılan alanların içinde yaklaşık % 20'lik bir pay oluşturmaktadır. Sulama kooperatiflerinin sorunları diğer kooperatiflerin sorunlarıyla paralellik göstermektedir (sanayi.gov.tr, 2009).

3.2.6. Su Ürünleri Kooperatifleri

Su ürünleri kooperatiflerinin amacı; ortakları olan balıkçıların ürünlerini değerlendirmek ve onlara üretim girdilerini düşük maliyetle sağlamaktır. Kooperatifler, ortaklarına su ürünleri üretimi, avcılığı, işleme, depolama, taşıma, satış, ihracat gibi konularda hizmetler sunmak ve işletmeler kurmak ve bunları ortakları adına çalıştırmaktır(İnan, 2008:146).

Ülkemizde Eylül 2009 itibariyle 531 su ürünleri kooperatifi ve bu kooperatiflerin 28.476 ortağı bulunmaktadır(tedgem.gov.tr, 2009). Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği, 2004 yılı başında Doğu Karadeniz, İstanbul, Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Muğla ve Mersin Su Ürünleri Kooperatifleri Bölge Birlikleri tarafından kurulmuştur(surkoop.org, 2009).

Su ürünleri üretimi bakımından Dünyada 30'uncu, Avrupa ülkeleri içinde 6'ncı sırada yer alan ülkemizde son yıllarda su ürünleri üretimi ve tüketimi azalma eğilimine girmiştir. Etkin bir pazarlama organizasyonunun bulunmaması bu eğilimi artırmaktadır. Deniz ürünlerinin pazarlanmasında kooperatiflerin payı oldukça düşük (%5) düzeydedir. Bu kooperatiflerin kooperatif bilinci ve denetim eksikliği, uygun organizasyon yapısının kurulmamış olması, kısa ve uzun vadeli planlama noksanlığı, piyasayla ilgili bilgi yetersizliği, devletçe ayrılan mali kaynakların yetersizliği ve mevcut yasanın günün ihtiyaçlarına cevap verememesi gibi başlıca sorunları bulunmaktadır. Sorunları çözümlendiği oranda su ürünleri kooperatiflerinin başarısı artacak ve üretim, işleme ve pazarlama alanlarında fonksiyonel olabileceklerdir(sanayi.gov.tr, 2009).

3.3.Tarım Kooperatiflerinde Ulusal Düzeyde Üst Örgütlenme

3.3.1.Türkiye Milli Kooperatifler Birliği:

1163 sayılı Kooperatifler Kanununda; kooperatiflerin üst örgütlenme hiyerarşisi; "birim (yerel) kooperatif-bölge birliği-merkez birliği-milli birlik" şeklinde öngörülmüştür. Bugün itibariyle üst örgütlenmedeki bu yapı tamamlanmıştır. Ancak, üst örgütlere kooperatiflerin katılımı son derece yetersizdir. Genel olarak ülkemizde kooperatiflerin üst örgütlere katılım oranı % 25 civarındadır. Kooperatif türleri itibariyle üst

örgütlenmeye bakıldığında, Tarım Kredi, Pancar Ekicileri, Tarım Satış Kooperatiflerinde üst örgütlere katılımın yüksek olduğu görülmektedir.

Kooperatifler Kanununda öngörülen Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, yasanın çıkmasından 22 yıl sonra 1990 yılında kurulmuş ve ancak 1991 yılından sonra faaliyete geçebilmiştir. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TMKB)'nin amacı, ortağı olan kooperatif merkez birliklerinin ve kooperatif birliklerinin ortak yararlarını korumak, eşgüdümü sağlamak, amaçlarını gerçekleştirmeleri için çalışmalar yapmak, çalışmalarını denetlemek, verimliliklerini artırmak, dış ülkelerle ilişkilerini düzenlemek, Türk kooperatifçiliğinin gelişmesine katkıda bulunmaktır. TMKB, ana sözleşmesindeki amaçları doğrultusunda, ülkemiz kooperatifçilik hareketinin gelişmesi ve sorunlarının çözümü için çalışmalar yapmakta; bu bağlamda seminer, panel ve konferans gibi faaliyetlerde bulunmaktadır.

Kooperatif merkez birliklerinin çoğunluğu TMKB'ye ortak olmuştur. Ancak, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ile Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin tamamının ortak olmamaları büyük bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, Milli Birlik, kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirebilmek için düzenli ve yeterli bir mali kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Ancak, ortak merkez birlikleri ve birliklerden tahsil edilen aidat ve benzeri ödentiler bu ihtiyacı karşılamada oldukça yetersiz kalmaktadır(sanayi.gov.tr, 2009).

3.3.1. Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortak Girişimi (TAKOG)

Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin (ARIP) kırsal kalkınma alt bileşenlerinden "Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Olarak Güçlendirilmesi Projesi"ne (IRFO) ilişkin Protokol, 19 Ağustos 2005 tarihinde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortak Girişimi (TAKOG) arasında imzalanmıştır.

IRFO Projesi, çiftçi örgütleri adına tarımsal amaçlı 7 merkez birliğinin bir araya gelerek oluşturdukları "Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Ortak Girişimi" (TAKOG) tarafından yürütülecektir. TAKOG, Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (ORKOOP), Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği (SÜR-KOOP), Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği (TUS-KOOP), Hayvancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (HAYKOOP), Çay Kooperatifleri Merkez Birliği (ÇAY-KOOP), Köy Kalkınma Ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği (KÖY-KOOP), Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nden (TKK) oluşmaktadır(surkoop.org, 2009).

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TARIMSAL ÖRGÜTLENME

Günümüzde, tarımsal örgütlenmenin en yaygın olduğu ve geliştiği ülkelerin başında Avrupa Birliği (AB) ülkeleri gelmektedir. Avrupa Birliği'nde, tarım kesimine yönelik politikaların oluşturulmasında ve bu politikaların uygulanmasında tarımsal örgütlerin önemli bir yeri vardır. AB ülkelerindeki tarımsal örgütlenme modellerinin geçmişi uzun bir süreçte dayanmaktadır. Yaşanan deneyimler neticesinde her ülke kendi koşullarına uygun bağımsız demokratik çiftçi örgütlerini oluşturmuştur. Eğitim ve yayımdan başlayarak bilinçlenme sürecini tamamlamış olan bu örgütler, kendi sorunlarına sahip çıkarak serbest piyasa ekonomisi içerisinde var olan pazarlara göre üretimlerini gerçekleştirmekte ve bu süreçte hükümetler tarafından maddi olarak desteklenmektedirler. AB'de tarım üreticilerinin kurdukları örgütler, amaçlarına göre üretim ve pazarlama ile ilgili olabildikleri gibi, çiftçinin üretim ve piyasa koşulları hakkında bilgilendirilmesi ve çıkarlarının korunması gibi faaliyetlerle de ilgili olabilmektedir.

Avrupa Birliği kuruluşundan itibaren tarım sektörüne gerekli önemi vererek "Ortak Tarım Politika"sını belirli amaçlar, ilkeler ve araçlar üzerine kurmuş ve dinamik bir örgütlenme modeli oluşturmuştur. Çok işlevsel bir yapıya sahip olan ve üreticilere her türlü hizmeti sunan Avrupa Birliği'ndeki tarımsal örgütlenme yapısı Çizelge 9'da gösterilmiştir(Koroğlu, 2003). Tarımsal örgütler;ekonomik, mesleki ve üst örgütler olmak üzere üç grup altında toplanabilir.

Çizelge 9: Avrupa Birliği'nde Tarımsal Örgütlenme Yapısı

Ekonomik Örgütler	Mesleki Örgütler	Üst Örgütler
-Kooperatifler	-Ziraat Odaları	-Avrupa Birliği Tarımsal Örgütler Komitesi (COPA)
-Üretici Örgütleri/Grupları/	-Çiftçi Birlikleri	-Avrupa Birliği Tarım Kooperatifleri Konfederasyonu

Toplulukları (Birlikleri)		(COGECA)
	-Branş Birlikleri	-Avrupa Genç Çiftçiler Konseyi (CEJA)

4.1. Avrupa Birliği Tarımsal Örgütleri ve Kooperatifleri

4.1.1. Avrupa Birliği Tarımsal Örgütler Komitesi (COPA)

Avrupa Komisyonu, Ortak Tarım Politikasının oluşumunda gönüllü tarımsal örgütlerle işbirliğinin önemini belirterek 1958'de Stresa Konferansına çiftçi örgütlerini davet etmiştir. Bunun üzerine Avrupa Ekonomik Topluluğunu oluşturan ve Ortak Tarım Politikasını kabul eden 6 üye ülkenin 13 tarım örgütüne mensup çiftçi temsilcileri 6 Eylül 1958 tarihinde Avrupa Tarımsal Örgütler Komitesini (Committee of Agricultural Organizations) kurdular. Kısaca COPA olarak anılan ve Avrupa'nın ilk temsili çiftçi örgütü halen AB üye ülkelerinden 60 tam üyeye ve Norveç, İsviçre, Türkiye ve İzlanda'dan 36 partner üyeye sahiptir. COPA'nın hedefleri, Topluluğun tarım politikasını oluşturmak ve geliştirmek amacıyla tarım sektörünün çıkarlarını savunmak, sorunlara ortak çıkarlara uygun çözümler aramak ve Avrupa düzeyinde Topluluk otoriteleri ile ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri geliştirmektir (İnan, 2008:187-188).

COPA, Birlikteki tüm çiftçilerin menfaatlerini koruyan ve onları temsil eden tek örgüt ve Komisyon ve ulusal çiftçi örgütleri ile arasındaki ilişkiyi sağlayan resmi bir kuruluştur. Aynı zamanda CEJA ve COGECA ile de yakın ilişki içindedir (Köroğlu, 2003).

COPA'nın bütün tarımsal ürünler için birlik tercihlerini geliştirmek ve korumak, yapısal politikalar, sabit fiyatlandırma, talep ve arz üzerindeki piyasa kuralları gibi tarım sektöründe var olan piyasa organizasyonunu geliştirmek ve entegre bölgesel kalkınma programlarının uygulanmasını güçlendirmek gibi politika öncelikleri bulunmaktadır (Köroğlu, 2003).

4.1.2. Avrupa Birliği Tarım Kooperatifleri Konfederasyonu (COGECA)

24 Eylül 1959 tarihinde Avrupa Topluluğu tarım kooperatifleri kendilerinin şemsiye örgütü olan Tarımsal Kooperatifçilik Genel Komitesini oluşturdular. 1 Nisan 1959 tarihinde Brüksel'de kurulan COPA Sekreteryası 1 Aralık 1962 tarihinde COGECA'nın Sekreteryası ile birleşti ve AB Tarım Kooperatifleri Konfederasyonu (COGECA) adını aldı. Kurulduğu zaman 6 üyeye sahip olan COGECA bugün AB ülkelerinden 35 tam üye ile 4 ilişkili üyeye, ayrıca 36 partner üyeye sahiptir.

COGECA, Avrupa tarım ve balıkçılık kooperatiflerini Avrupa Birliğinin değişik karar organlarına (Avrupa Komisyonu, Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi) karşı her yönüyle temsil ederek bir lobi örgütü gibi çalışmaktadır. COGECA, Topluluk politikalarının hazırlanması ve geliştirilmesinde görev almaktadır (İnan, 2008:188-191).

COGECA'nın tarım kooperatiflerinin AB kuruluşları ve diğer birimler nezdinde özel ve genel menfaatlerini temsil etmek, tarım kooperatiflerinin yasal, ekonomik, finansal ve sosyal çalışmalardaki önemini ortaya çıkararak genel kooperatif hareketinin gelişmesine katkıda bulunmak, AB ülkeleri ile tarım kooperatifleri arasındaki ilişkileri geliştirmek ve farklı alanlardaki tarımsal işbirliği çalışmalarını koordine etmek gibi amaçları bulunmaktadır (Köroğlu, 2003).

Avrupa Birliği için tarım kooperatiflerinin ne kadar önemli olduğunu ve COGECA'nın temsil gücünü anlamak için aşağıdaki verileri incelemek yeterlidir:

AB ülkelerinde 30000 civarında kooperatif işletmenin 9 milyon ortağı ve 600 bin çalışanı bulunmaktadır. 210 milyar Euro'luk bir ciroya sahip olan kooperatifler tarım girdileri piyasalarında %50'nin üzerinde, tarım ve gıda ürünlerinin pazarlanması, toplanması ve işlenmesinde % 60'ın üzerinde pazar payına sahiptirler (İnan, 2008:189).

4.1.3. Avrupa Genç Çiftçiler Konseyi (CEJA)

1958 yılında Roma'da kurulan CEJA, (Conseil Européen des Jeunes Agriculteurs/ European Council of Young Farmers) üye ülkelerin genç çiftçilerinden oluşmaktadır. Bugün CEJA'ya, 21 üye devletten 27 örgüt üyedir. AB'de bir milyondan fazla genç çiftçiyi temsil etmekte olup, diğer genç çiftçi örgütleriyle yakın işbirliği içerisindedir.

CEJA, Avrupa birliği kurumlarına karşı genç çiftçilerin çıkarlarını temsil eder, güncel tarımsal konularda genç çiftçileri bilgilendirir, seminerler ve konferanslarla çiftçileri eğitir, AB'de genç çiftçileri organize eder, AB içinde tarımsal ve kırsal alanların kalkınmasını destekler, AB'nde gıda ve tarım ürünleriyle ilgili konuları tartışır(ceja.org, 2009).

4.1.4. Avrupa Birliği'nde Tarımsal Kooperatifçilik

Modern anlamda kooperatif hareketin başlangıç noktası Avrupa kıtasıdır. Sanayi Devrimi sonrasında ilk kooperatif örgütlenme Almanya ve İngiltere'de ortaya çıkmış ve daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır. Kooperatif örgütlerin özünde var olan birlikte çalışma, yardımlaşma ve paylaşma ilkeleri dolayısıyla kooperatifler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınma sorunlarının çözümünde önemli rollere sahiptirler. Ancak, gelişmiş yapılarına karşın, Avrupa Birliği ülkelerinde de kooperatifçilik hem nicel hem de niteliksel açıdan oldukça önemlidir.

AB'de kooperatifler, rekabet çerçevesi içinde bağımsız çalışan, ortakların özerkliğini sürdüren ve onların bağımsızlığını güçlendiren tek ekonomik kurum durumundadır. Kooperatiflerin asıl varlık nedeni, ortaklarının mesleki ve toplumsal faaliyetlerinin gelişmesini ve genişlemesini desteklemektir. Son 35-40 yıl içerisinde, AB ülkelerindeki tarım kooperatiflerinin sayısı, İngiltere ve İtalya hariç olmak üzere yarıdan fazla azalmış, buna rağmen kooperatif ortak sayısı artmıştır. AB genelinde geleneksel kooperatif niteliği yerine ticaret ve sanayi alanlarında büyük işletmelerin yer aldığı bir yapılaşma başlamıştır. Özellikle Fransa, Almanya, Hollanda ve İspanya gibi ülkelerde tarım sektöründe büyük iş hacimli işletmeler, kooperatiflerin elinde toplanmaya başlamıştır.

Tarım kooperatiflerinin Avrupa Birliği bazında ekonomik rollerinin bu kadar gelişmiş olması, ortak bir pazarın kurulmuş olmasından ve bu pazarın yarattığı doğal rekabet ortamından kaynaklanmaktadır. Kooperatifler, tarımda yapısal politikaların belirlenmesinde çok önemli görevler üstlenerek büyük katma değerler yaratmaktadır. Özellikle tarımsal amaçlı kooperatiflerin öne çıktığı Avrupa Birliği'nde, kooperatifçilik hareketinin tarihsel gelişimi, kooperatiflerin ekonomideki yeri ve kooperatif örgütlenme ülkelere göre farklılık göstermektedir (Köroğlu, 2003).

AB ülkelerindeki tarım kooperatiflerinin bireylere ve topluma yararları şöyle özetlenebilir*:

- Kooperatifçilik, çiftçiler için tarımsal üretimi devam ettirmede ve tarımsal geliri artırmada bir araç olmayı başarabilmiştir.
- AB ülkelerinde kooperatifler, faaliyetleriyle sadece ulusal ekonomiye katkı yapmakla kalmamakta, ayrıca demokrasiye de katkı yapmaktadır. Kooperatifçilikte şeffaflık ve dayanışma prensiplerine dayalı olarak faaliyet gösterme ön plandadır.
- Tarım kooperatifleri kırsal kalkınmada ve işsizliğin önlenmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu nedenle kırsal alanlarda ekonomik zenginliği sağlayan politikaların belirlenmesinde etkilidirler.
- AB'ndeki tarım kooperatifleri ekonomide ve sosyal alanda büyük ölçüde sosyo-ekonomik arabulucu olarak görev yaparlar(İnan, 2008:192).

AB ülkelerinde özellikle tarımda kooperatif hareket çok büyük bir ağırlığa sahiptir. Kooperatiflerin payı tarımsal girdi sağlamada % 50, tarımsal ürünlerin alımı, işlenmesi ve pazarlanmasında % 60 ve dış satımda ise % 50'den fazladır. AB ülkelerinde 32 bin tarımsal kooperatif var olup, bunların ortak sayısı 12 milyondur. Tarım kooperatiflerinin AB ülkelerinde yıllık iş hacmi yaklaşık 200 milyar Euro'ya ulaşmıştır. Toplulukta tarım kooperatiflerinin cirosunun tarımsal üretime oranı ise 1983'de % 66 iken, 1989'da % 82'ye günümüzde ise %90'a ulaşmıştır(İnan, 2008:193).

Avrupa Birliği ülkelerinde tarım kooperatiflerinin sayısı, ortak sayıları ve pazar payları Çizelge 9'da gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, Avrupa ülkelerinde tarım kooperatifleri süt ve ürünlerinin üretimi ve toptan pazarlanmasında çok güçlü konumdadırlar. Kooperatiflerin pazar payları sırasıyla İrlanda, Finlandiya ve İsveç'de % 97, % 96 ve % 95'dir. Özellikle kuzey Avrupa ülkelerinde süt kooperatifleri piyasaya ve süt endüstrisine hâkimdir. Akdeniz ülkelerindeki tarım kooperatifleri ise şarap ve zeytinyağında yüksek pazar paylarına sahiptir. Bazı ürünlerde kooperatiflerin pazar payları % 100'e kadar çıkmaktadır. Örneğin, İrlanda'da hayvan ıslahında, Avusturya'da şeker pancarında ve Hollanda'da patates nişastasında kooperatiflerin pazar payları % 100'dür. Hollanda'da çiçek pazarlamada kooperatiflerin payı % 95 gibi oldukça yüksektir (İnan, 2008:197).

* Detaylı bilgi için bkn. (Prof.Dr.İ.Hakkı İnan, Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli, İTO 2008

Çizelge 10: AB Ülkelerinde Tarım Kooperatiflerinin Pazar Payları

Ülkeler	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı (bin)	Pazar Payları (%)					
			Süt	Tahıl	Et	Meyve Sebze	Diğer	Girdi
Avusturya	1074	344.4	94	65	20		Ş.Pancarı.:100	
Belçika	300	50	50		20	70		40
Danimarka	47	137.4	95		Domuz:96 Sığır:66			Yem:87 Gübr:64 B.un:99
Almanya	4044	2 957.0	70		30	Meyve:40	Şarap:40	50
Yunanistn	6330	738.6	20	49			Şarap:50 Pamuk:20 Z.yağı:60	
Finlandiya	69	234	96		69		Yumurta:50 Orman:33 Hay.ıslah:33	41
Fransa	3700	1100	49	74	34		Şeker:28 Suni toh.:98 Tütün:100	Yem:45
İrlanda	122	185.6	97	65	Domuz:70		H.ıslahı:100 Toptancı:64	Yem:65
İtalya	6 486	898.8	38	17	Domuz:12 Sığır:15	Meyve:41 Sebze:13	Şeker:7 Tütün:30 Z.yağı:11 Şarap:55	
Hollanda	98 000	245.6	82	Pat.niş.:100	Sığır:35		Şeker:82 Çiçek:95	54
Portekiz	1 072	588.0	82			45	Şarap:49	Kredi:66
İspanya	5 528	1247.3		35		Meyve:15 Sebze:45	Şarap:70 Z.yağı:75	70
İsveç	53	300	95				Orman:60 Yumurta:20	40
Birleşik Krallık	565	241	55	25	Domuz:25 Sığır:10	Meyve:40 Sebze:25	Yumurta:15 Balık:30	Gübre:30

Kaynak: İnan, 2008.

Avrupa Birliği'nde kooperatifler de sahip oldukları üst örgütlerine ve pazar paylarına rağmen geleneksel şirketler gibi dünyada yaşanan gelişmelerden etkilenmektedirler. Küreselleşme beraberinde teknolojik gelişmeleri, müşteri gereksinimlerini ön planda tutan pazarlamayı ve pazarda yoğunlaşmayı getirmiştir. AB'ye üye ülkelerde kooperatifler örgüt yapılarında ve ortaklık ilişkilerinde değişimler yaşadılar. AB'ye üye birçok ülkede yıllardır yaygın olan federatif örgütlenme modeli zemin kaybetmeye başladı, dikey entegrasyona olan önem artmaya başladı. Geniş bölgesel kooperatifler, kooperatif sektörde birleşme dalgalarına yol açmaya başladı. Birçok kooperatif, örgüt yapılarındaki radikal değişimler aracılığıyla özellikle işleme zincirindeki işletme faaliyetlerini bir hayli ileriye taşıdılar. Yeni kooperatif modelleri ortaya çıkmaya başladı. Bazı durumlarda kooperatifler hissedarlarla aynı olan çiftçi ortaklarla, bazen özel yatırımcılar ve diğer kooperatiflerle dış hissedarlar ile herkese açık Limited Şirkete (Public Limited Company) dönüştü. Örgütsel planlar açısından diğer yenilikler; ortaklık sermayelerinin oransal temsili, bazen olağan hisselerle beraber ortaklıkların yeni girişlere kapatılması veya hissedar olarak çiftçi olmayanlara yapılan davettir

Ortaklık ilişkilerinde ise daha katı ürün teslim koşulları getirildi. Bu koşullar yanında kooperatiflerin ortak dışı ticaret ve ortak dışı işletme faaliyetlerinde artış görülmektedir. Kooperatifler yaşanan değişimler karşısında kendilerini yeniden planlayıp düzenlediler. Hisseदारlar gibi dış yatırımcıları davet ettiler ve/veya şirketleşen kooperatif oldular(Başaran ve İnan, 2006:411-413).

4.1.5. Avrupa Kooperatifi (SCE)

Avrupa Birliğine üye ülkelerin çoğunda kooperatifler etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürmekte ve toplumsal gelişmeye anlamlı katkılar yapmaktadırlar. Ancak kooperatiflerin kıt kaynakları ile yaptıkları hizmetler bölgesel ve ulusal sınırların ötesine pek gidememiştir. Küreselleşme süreci kooperatifçilik hareketini de etkilemiş ve Avrupa Birliğinin ortak pazar dışındaki özellikleri de dikkate alınarak Avrupa ölçeğinde kooperatifler için yeni bir düzenlemeye gerek olduğu anlaşılmıştır (Hekimler, 2005). Ortak Pazar projesinin gerçekleşmesi ve dolayısıyla üye ülkelerin ekonomik ve sosyal durumlarının iyileştirilmesi, ticareti sınırlayan engellerin ortadan kaldırılmasını ve işletmelerin Topluluğa uyumunu gerektirmektedir. Bu bağlamda farklı örgüt yapıları için belirlenen hedefe ulaşılması yolunda belirli bir çerçevenin oluşturulması önem taşımaktadır. Bugün Avrupa Kooperatifi (Europäische Genossenschaft) ya da Latince kısa adıyla SCE (societas cooperativa europaea) olarak isimlendirilen örgüt 2003 yılında hukuki statüsünü kazanmıştır (İnan, 2008:185).

AB Konseyi, üye ülkeler için genel bir kooperatif taslak ana sözleşmesini 22 Temmuz 2003 tarihinde kabul ederek 18.08.2006 tarihinde uygulanacak şekilde kabul etmiştir. Bu konsey kararının temel amacı; üye ülkelerin kendi yasaları ile kurulan ve çalışan kooperatiflerin AB bünyesinde tek bir yasa ile düzenlenmesi, kooperatiflere üyelikleri yaygınlaştırarak diğer üye devletlerden de üye katılımını sağlamak, üye devletlerarası ve ülke içindeki kooperatifler arası birleşmeleri yaygınlaştırmak olarak özetlenebilir. Bu karara göre kooperatiflerin kurulmaları ve çalışma şekilleri için genel çerçeve belirlenmiştir. Bu yasa yukarıda belirtilen tarihte Topluluk Mevzuatının bir parçası olacak, üye ülkeler bu dönüşümü kendi kooperatifçilik sektörüne uygulayacakları gibi aday ülkelerde bu kanun bağlamında kendi kanunlarını yeniden gözden geçireceklerdir (Yercan, 2007:28).

4.1.6. AB'de Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin Komisyon Bildirimi (2004)

AB Komisyonu tarafından iş ve istihdam yaratılması bakımından önemli bir işletme türü olarak değerlendirilen kooperatiflerin teşvik edilmesi amacıyla "Avrupa'da Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi" konusunda Komisyon Bildirimi yayınlanmıştır. AB Konseyinin Avrupa Kooperatifi tüzüğünü benimsemesinden kısa bir süre önce çıkarılmış olup, Komisyonun kooperatiflerle ilgili konulardaki görüşünü temsil etmektedir. Bildirimin 3.2.4.paragrafı şöyledir: Komisyon, üyesi olan ülkelerin mevzuatlarını birbirine yaklaştırma amacı gütmekte, kooperatifleri yönetenleri ulusal düzenlemeleri hazırlarlarken ILO'nun 193 Sayılı Kooperatiflerin Teşviki Tavsiye'nin tanım, değer ve kooperatif ilkelerini rehber almaya, fakat aynı zamanda kooperatiflerin modern ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yeterince esnek olmaya davet eder (Başaran ve İnan, 2006:417-418). Bildirimde Kooperatiflerin istihdam politikası, sosyal entegrasyon, bölgesel ve kırsal kalkınma ve tarım gibi pek çok alanda son derece önemli işlevleri bulunduğu belirtilmektedir (sanayi.gov.tr, 2009).

5.TÜRKİYE'DE TARIM KOOPERATİFLERİNİN AB'YE UYUMU KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ülkemizdeki tarımsal kooperatifçilikle AB'deki tarımsal kooperatifçilik arasında işleyiş, mevzuat ve uygulamalar arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Kooperatifçiliğimiz tarihi boyunca neredeyse bütün kalkınma planlarında yer almış, ancak uygulamalarda istenen sonuca ulaşamamıştır. Üyelik sürecinde mevzuatımızda bazı değişimler meydana gelmiştir.

5.1.Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP)

AB'ye katılım konusundaki en önemli kriterlerden birisi de yeni üyelerin birleştirilmiş pazarda rekabet edecek ekonomilere sahip olmaları zorunluluğudur. Bu ölçüt, tarımsal üretim, pazarlama ve işleme alanlarındaki üretim verimliliğinin artırılmasına yönelik önlemler üzerinde odaklaşmayı gerektirmektedir. Bu çerçevede, tarım alanında Tarım Reformu Uygulama Projesi adıyla bir proje uygulanmaya başlamıştır. Projenin sonunda Türkiye'de, Dünya standartlarına göre rekabet edebilir, yapay teşvikler ve sübvansiyonlar yerine gerçek mukayeseli üstünlüğe dayalı üretim modellerine sahip tarım ve tarımsal sanayi sektörleri oluşturulması hedeflenmektedir. Proje, uygulamaya konacak yeni Tarım Stratejisinin temel araçlarından birisi niteliğindedir. Tarım reformu faaliyetlerine destek olmak ve tarım sektörünü güçlendirmek üzere uygulamaya konan bu proje dört ana bileşenden oluşmaktadır (arip.org.tr, 2009):

A) Doğrudan Gelir Desteği (DGD), B) Alternatif Ürün (AÜD), C) Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılandırılması, D) Proje Destek Hizmetleri

5.1.1. Tarımda Yenilenme Stratejisi

Tarımda Yenilenme Stratejisi ile kaynakların etkin kullanımı çerçevesinde ekonomik sosyal, çevresel ve uluslar arası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır. Bu temel amaç doğrultusunda tarım stratejisi belgesi, 2006-2010 yılları arasında, Avrupa Birliğine uyumu da gözeterek, tarım sektörü ile ilgili kesimlerin karar almalarını kolaylaştırmak, sektörün kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesini sağlamak ve 2004 sonuna kadar çıkarılması planlanan Tarım Çerçeve Kanunu ile bu kanuna dayalı olarak hazırlanacak ikincil mevzuatın temelini oluşturmak için hazırlanmıştır (arip.org.tr, 2009).

5.1.2. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılandırılması

Projenin C Bileşeni, Tarım Satış Kooperatifleri'nin (TSK) ve Tarım Satış Kooperatif Birlikleri'nin (TSKB) yeniden yapılandırılması ve özertleştirilmesi çalışmalarını içermektedir. Bu alt bileşen kapsamındaki faaliyetler ile Tarım Satış Kooperatiflerinin ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması ve tarım ürünlerinin pazarlanması ve işlenmesinde devletin rolünün azaltılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Tarım Satış Kooperatiflerinin mali özertkliliğinin ve bağımsızlığının sağlanması ve üyesi oldukları Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin üzerindeki mülkiyet haklarını kullanma yeteneklerinin artırılarak asli fonksiyonlarına dönmelerinin sağlanması gerekmektedir. TSK/TSKB'lere yapılan faaliyetleri içinde, ilgili işletmelerde alınan finansal destekler yardımı ile çeşitli rehabilitasyon çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde bazı işletmelerde olumlu sonuçlar alınmış, bazılarında ise yeterli fayda sağlanamamıştır. Bu nedenle, birliklere bağılı çeşitli işletmeler verimli ve ekonomik olmamalarından dolayı kapatılmıştır veya kapatılacaktır (arip.org.tr, 2009).

5.1.3. Lisanslı Depoculuk

2005 yılında İkras Anlaşması ile yapılan değişiklik sonucu C bileşenin altında Lisanslı Depoculuk ile ilgili bir alt bileşen oluşturulmuştur. Lisanslı Depoculuk yapmak isteyen TSKB'lerin yeni tesis inşası veya mevcut depoların rehabilitasyonu ve donanım yatırımları konularında finansal açıdan desteklenmeleri planlanmıştır. Bu lisanslı depolarda TSKB'ne ortak çiftçilerin veya üçüncü şahısların ürünlerinin saklanması ve saklanan ürünler karşılığında depo makbuzları düzenlenmesi planlanmıştır. Çiftçiler bu makbuzları, ürünlerini fiziksel değış tokuş olmadan satabilmek, ürün piyasalarında takas edebilmek ve mali kuruluşlardan kredi temin edebilmek için kullanabileceklerdir. Böylece hem ürün piyasalarının hem de kırsal kesimde mali aracılığın gelişimine katkıda bulunmuş olacaktır. Depolarda bulunan ürün kalitesi değıerlendirmesi laboratuvarlar ile sağlanırken, ürün piyasaları arasında bilgi akışı elektronik bilgi ve iletişim teknolojileri sistemleri ile olacaktır. Depolar pamuk, üzüm, zeytin, zeytinyağı, ayçiçek yağı, fındık ve kuru kayısı gibi ürün türlerinin saklanmasına yöneliktir (arip.org.tr, 2009).

5.1.4. Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Gelişimi (IRFO)

Projenin B bileşenin alt programında yer alan "Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Olarak Güçlendirilmesi Projesi", farklı alt-sektörlerde faaliyet gösteren tarım örgütlerinin (tarım kooperatifleri ve diğert çiftçi örgütleri), kapsamlı yönetim ve örgütsel gelişmelerine destek vermek ve çiftçi örgütü üyeleri, yöneticileri ve personelinin eğitimine katkı sağlamak amacı ile uygulamaya konulmuştur. Bu projenin uygulama sorumluluğı TAKOG ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı/Kırsal Kalkınma Merkez Yürütme Birimindedir. Bu program altında yer alan faaliyetlerinin amacı; köy, bölge ve ulusal seviyedeki tarım kuruluşlarının kırsal kesimdeki çiftçilere hizmet verme kapasitesinin geliştirilmesine destek sağlanmasıdır (arip.org.tr, 2009).

5.2. 1163 Sayılı Kooperatifler Yasasının 1 ve 9. Maddelerinde Değışiklik

Kooperatifler Kanununda Değışiklik Yapılması Hakkındaki 5146 Sayılı Kanun 7 Mayıs 2005 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Değıştirilen 1. madde ile tüzel kişilere de kooperatif ortağı olma imkânı sağlanmış, 9. madde ile de özel hukuk tüzel kişilerinin de kooperatif ortağı olmaları sağlanarak kooperatiflerin ekonomik güçlerinin ve etkinliklerinin artması amaçlanmıştır. Yasa maddelerindeki değışiklik için kurulan komisyonun raporunda yapılan bu değışiklik "kaldı ki, günümüzde AB ülkeleri uygulamalarına bakıldığında kooperatif ortaklığı önünde bu tür engellere rastlanılmamaktadır"

denilerek aynı zamanda AB'ne uyum konusunun da dikkate alındığını göstermektedir(Başaran ve İnan, 2006:416-417).

5.3. Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD)

Ülkemiz tarım sektörünün ve kırsal alanların sorunlarının çözülmesine katkı sağlamak ve OTP ile ilgili AB müktesebatının uygulanmasında deneyim kazanmak amacıyla, 2007–2013 yılları arasında uygulanmak üzere, ülkemiz önceliklerini ve ihtiyaç duyulan tedbirleri sistematik ve detaylı bir biçimde belirleyen Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni (*Instrument for Pre-accession Assistance-Rural Development--IPARD Planı*) hazırlanacaktır.

Ulusal kırsal kalkınma stratejisi, Tarım stratejisi, Ulusal Kalkınma Planları ve Programlarında öngörülen ilke ve hedefler ile uluslararası taahhütler ve Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Programına uyum çerçevesinde, tarım sektörü ve kırsal alanların mevcut durumu ve ihtiyaçları değerlendirilerek, IPARD'a yönelik hazırlanan Politika Çerçeve Belgesi ile Türkiye'nin öncelikle önem vermesi gereken konular arasında üretici örgütlerinin geliştirilmesi yer almaktadır (surkoop.org, 2009).

5.4. Kooperatifçilik Strateji Belgesi (Taslak rapor) (2010-2014)

Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kooperatifçilik konusunda yaptığı çalışmalar ve düzenlemeler gibi Avrupa Birliğinde de, kooperatiflerin; sosyal ve ekonomik önemine, geliştirilmesine ve desteklenmesine, rekabet yeteneklerinin artırılmasına yönelik çalışmalar ve düzenlemeler yapılmıştır.

Bu kapsamda, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından, 2008 yılı Haziran ayı itibarıyla kooperatifçilik alanına yönelik "**Kooperatifçilik Strateji Belgesi**" oluşturulması çalışması başlatılmıştır. Bu stratejinin, kooperatifçilik ile ilgili iki ayrı Bakanlık (Sanayi ve Ticaret ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı) olması ve kooperatifçiliğin faaliyet alanları itibarıyla geniş bir kesimi içermesi nedeniyle, tüm ülke kooperatifçiliğini kapsamaya amaçlanmıştır. İkinci olarak bu belge, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007–2013) ve Orta Vadeli Plan gibi üst politika belgelerinde yer alan, "Rekabet Gücünün Artırılması, İstihdamın Artırılması, Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi, Bölgesel Gelişmenin Sağlanması, Kamu Hizmetlerinde Kalitenin ve Etkinliğin Artırılması" şeklindeki gelişme eksenlerine büyük ölçüde katkı sağlayacaktır. Genel amaç; Kooperatifçiliğe daha elverişli bir ortam oluşturmak; toplumdaki olumsuz kooperatifçilik imajını iyileştirmek ve sektöre olan güveni artırmak; verimsiz ve etkin olmayan uygulamaları ortadan kaldırmak; sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak; kooperatiflerin ekonomik kalkınmaya ve gelirin daha adil paylaşımına olan katkılarını arttırmaktır.

Bu amaçlara ulaşmak için belirlenen hedefler;

- Kamu teşkilatlanması ve hizmet sunumu yeniden yapılandırılacaktır.
- Eğitim, Bilgilendirme ve Ar-Ge faaliyetleri geliştirilecektir
- Örgütlenme kapasitesi ve kooperatifler arası işbirliği olanakları arttırılacaktır
- Sermaye yapısı ile kredi ve finansmana erişim imkânları güçlendirilecektir
- İç ve dış denetim sistemleri tümüyle revize edilecektir
- Kurumsal ve profesyonel yönetim kapasitesi arttırılacaktır
- Mevzuat altyapısı uluslararası esaslara ve ihtiyaçlara göre geliştirilecektir (sanayi.gov.tr, 2009)

5.5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan "Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi" başlığında; gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulacağı, üretici örgütlenmesine ilişkin mevzuatın yeniden ele alınarak, üreticilerin değişik amaçlara uygun şekillerde; verimliliği ve pazarlamada rekabet gücünü artırıcı yönde örgütlenmelerinin destekleneceği belirtilmektedir. Çeşitli konularda verilecek eğitim ve yayım hizmetlerinin genç ve kadın çiftçileri de kapsayacak şekilde ve yapıları güçlendirilmiş üretici örgütleri tarafından yürütülmesine ağırlık verilecektir denmektedir.

Planın "Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması" başlığı altında kırsal kesimin örgütlenme kapasitesinin geliştirileceği ve üretici örgütlenmelerinin güçlendirileceği, farklı üretici örgütlenmelerinin işlevleri AB tarım piyasaları ile bütünleşme çerçevesinde yeniden düzenleneceği ve üretici örgütlenmelerine sağlanan desteklerin etkinleştirileceği belirtilmektedir (dpt.gov.tr, 2009).

6. SONUÇ

Ülkemizdeki tarımsal yapı dikkate alındığında; 1-50 dekar grubundaki küçük tarım işletmelerinin 2001 tarım sayımına göre toplam işletme sayısı içerisindeki payı yaklaşık %64 oranındadır. Öte yandan bu işletmelerin sahip olduğu arazilerin toplam işletme arazisi içerisindeki payı ise sadece %21'dir. Bu nedenle, küçük tarım işletmelerinin tek başlarına tarımla ilgili konularda politika oluşturarak ürün, girdi ve kredi piyasalarını etkileyebilecek güçlerinin olmaması, bu işletmeleri üreticilerin sahip olduğu tarımsal örgütlerin çatısı altında bir araya gelmelerini gerektirmektedir.

Türkiye'de tarımda üreticilerin oluşturdukları mesleki ve ekonomik örgütlerin yanında tarımı dolaylı etkileyebilecek sivil toplum örgütleri de bulunmaktadır. Tarımsal amaçlı örgüt sayısı 30.09.2009 itibarıyla 15248 ve tarım kooperatifleri ortak sayısı 4.7 milyon, ziraat odalarının üye sayısı 4.9 milyondur. Görüldüğü gibi üretici örgütlerinin ortak sayısı oldukça fazladır. Bunun da nedeni bir üreticinin birden fazla tarımsal örgüte üye olmasıdır. Ancak buna rağmen üreticilerde örgütlenme bilinci yeterince gelişmediğinden örgütlerin gelişimi ve amaçlarına ulaşması da sınırlı olmaktadır. Hemen hemen bütün kalkınma planlarında tarımda örgütlenme sorunu olduğu belirtilerek çözümler önerilmiştir. Tarım satış kooperatifleri yeniden yapılandırılmış; tarım kredi kooperatifleri yasasında değişiklik yapılmıştır. Tarım satış ve tarım kredi dışındaki tarım kooperatiflerinin tabi olduğu 1163 sayılı yasanın 1 ve 9. maddelerinde değişikliğe gidilerek AB kooperatiflerinde yaşanan değişime yaklaştırılmıştır. Temel kooperatifçilik yasasındaki bu değişim ile tüzel kişilere kooperatiflere ortak olabilme hakkı tanımıştır. AB'deki kooperatiflerde kooperatif ortaklığı önünde bu tür engellerin olmadığı görülmektedir. Bu değişim AB'nin bir yansıması olsa da ülkemiz açısından sınırlar çok iyi belirlenmeli ve kooperatifçilik kimliğinden uzaklaşılmalıdır.

Tarım kredi kooperatiflerine mevduat toplama yetkisi verilirse, bu kooperatifler köylerde birer banka şubesi gibi çalışabilirler. Merkez Birliği de Almanya ve Avusturya'daki gibi Kooperatifler Bankasına dönüşerek büyük miktarda finansal kaynağa sahip olabilir. Kooperatiflerin ve üreticilerin kredi ihtiyaçları çok daha kolay karşılanabilir.

AB'nde tarım ürünleri piyasalarını düzenlemede kullanılan AB fonlarından yararlanmak ve bir tarım lobisi gibi hareket ederek kamuoyu oluşturmak, üreticilere danışmanlık ve eğitim hizmeti vermek, tarım ve gıda ürünlerin tanıtım amacıyla üretici örgütleri (producer organizations) veya üretici grupları (producer groups) kurulmuştur. Bu örgütler tarım kooperatifleri gibi ürün pazarlama veya üreticilere girdi sağlama gibi ekonomik faaliyetlerde bulunmazlar. Oysa ülkemizde üretici birlikleri adıyla kurulan benzer örgütlere yasa ile tarım kooperatiflerinin görev alanı içinde olan çeşitli faaliyetlerde bulunma görevi verilmiştir. Bu durum gelecekte tarım kooperatifleri ile gereksiz rekabete ve üretici birliklerinin asıl amacı olan AB fonlarından yararlanarak tarım ürünleri piyasalarını düzenleme görevini yapamamalarına neden olabilir.

AB ülkelerinde tarım kooperatiflerinin en önemli özelliği siyasi iktidarların tamamen dışında özerk ve bağımsız faaliyet göstermeleridir. Tarım kooperatifleri değişen ekonomik koşullara göre yapısal değişime uğramışlardır. Bu değişimler kooperatifçilik ilkelerinden sapmadan gerçekleşmiştir. Ülkemizde ise siyasi iktidarların tarım kooperatiflerinin yönetimlerine müdahaleleri özerkliği sağlamaya yönelik son yasa değişikliklerine rağmen sınırlı da olsa devam etmektedir. Tarım kooperatiflerinin tüm işlemleri kayıt altında olduğundan daha esnek çalışabilen şirketlere göre ilave maliyete katlanmaktadırlar. Bütün bu sorunlara rağmen 2007 yılında Türkiye'nin 500 büyük firması içerisinde 4 Tarım Satış Kooperatifi Birliği yer almıştır. 1997-2007 döneminde tarım satış kooperatiflerinin pazar payları ortalamaları; kütü pamukta %17, yağlılık ayçiçeğinde %41, fındıkta %21, kuru üzümde %15, kuru incirde %14, zeytinyağında %11, zeytinde %14, soyada %36, gül çiçeğinde %35, kozada %98 ve tiftikte %61'dir. Pazar payları yıllara göre çok büyük değişiklikler göstermekte ve ürün alımlarında birlikleri özellikle ürünün bol olduğu yıllarda finansal açıdan sıkıntıya sokmaktadır. Bu nedenle ortakların ürettikleri bütün ürünleri kooperatiflerine teslim etmeleri kooperatifin optimum iş hacminde çalışması, ürün alımlarını finanse etmesi ve kooperatife bağlılık açısından büyük önem taşımaktadır.

2004/2005 döneminde bazı birliklerin Türkiye ihracatından aldıkları paylar şu şekildedir:

Çekirdeksiz kuru üzümde Tariş Üzüm Birliğinin Pazar payı %14, kuru incirde Tariş İncir Birliğinin %6, sofralık zeytinde Marmarabirliğin %6 ve zeytinyağında Tariş Zeytinyağı Birliğinin %18'dir. Ortaklarının ürününü değerlendirme yanında kredi de kullandıran tarım satış kooperatifleri tarım kredi kooperatifleri ile birlikte 2007 yılında toplam tarımsal kredinin %17'sini kullandırmışlardır.

Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri kooperatifçilik ilke, değerleri ve AB normları ile uyumlu çalıştıkları takdirde gelecekte tarım ürünlerinin pazarlanması ve işlenmesi konusunda çok daha başarılı hizmetler yerine getirebilir. Ancak bunun için kooperatifçilik yasalarında gerekli mevzuat değişikliklerinin yapılması ve siyasi iktidarların kooperatiflerin ve üst örgütlerinin yönetimine hiçbir şekilde müdahale etmemesi gerekir.

Kooperatifçilikle ilgili mevzuat AB kooperatifçilik mevzuatı ile uyumlu hale getirilmeli, Avrupa Kooperatiflerinin ülkemizde kurulması da mevzuat değişikliği çerçevesinde düşünülmelidir. Bu bağlamda üyesi olduğumuz ve oluşturulması çalışmalarında yer aldığımız Uluslar arası Çalışma Örgütü'nün 193 No'lu "Kooperatiflerin Teşviki Tavsiye Kararı"nın da uygulamaya sokulması için ilgili tarımsal kamu kuruluşlarının birlikte çalışması gerekmektedir.

Anayasa'da belirtilmesine rağmen devletin kooperatifçiliği doğrudan destekleyen uzun vadeli ve tutarlı politikaları yoktur. Kalkınma plan ve programlarında, tarımla ilgili oluşturulan yasalarda örgütlenmenin ve kooperatiflerin önemi belirtilse de, uygulanabilir bir kooperatifçilik politikası olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bununla birlikte 2010-2014 yıllarını kapsayan Kooperatifçilik Strateji Belgesinin (Taslak) hazırlanması kooperatifçilik hareketi açısından olumlu bir gelişmedir. Oysa AB'de kooperatifler gibi demokratik, özerk ve bağımsız örgütler kendilerine has karakteristikleri korunarak her açıdan desteklenmektedirler.

Avrupa Komisyonunun Türkiye 2009 İlerleme Raporunda; Tarım ve Köy işleri Bakanlığının yeniden yapılandırılması konusunda ilerleme kaydedilmediği, üreticilerin desteklenmesine yönelik AB Ortak Tarım Politikası konusunda mevzuat değişikliğinin sınırlı olduğu belirtilmiştir(abhaber.com, 2009). Bu konuda gerekli mevzuat değişikliklerin yapılması halinde ülkemizdeki tarım kooperatiflerinin gelişimi ve AB'ye uyum sürecinin hızlanacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Başaran, Burçin ve İnan, İ.Hakkı, 2006, "Avrupa Birliği'nde Tarımsal Kooperatifçiliğin Geleceği ve Ülkemiz Tarımsal Kooperatifçiliğine Etkisi", Türkiye VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt 1, s.410-419, 13-15 Eylül 2006 Antalya.
- İnan, Hakkı, (2008) "Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli", İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın no:2008-73, İstanbul
- Hekimler, Alpay, (2005), "Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Ülkelerde Yönetime Katılım", Birlik Adayı Türkiye İçin Perspektif, Legal Yayınevi, İstanbul.
- Köroğlu, Semiha (2003) "Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme" AT Uzmanlık Tezi
<http://diabk.tarim.gov.tr/Semiha-Tez.pdf>, (20.10.2009),
- Yercan, Murat, (2007) "Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Tarımın Örgütlenme Deseni ve Tarımsal Kooperatifler", Tarım Ekonomisi Dergisi, 13 (1), s.19-29.
<http://www.arip.org.tr/trup.htm>, (20.10.2009)
<http://www.ceja.org>, (24.10.2009),
<http://www.dpt.gov.tr/DPT.portal>, plan9 pdf,(13.10.2009)
<http://www.koy-koop.org>, (18.10.2009)
http://www.pankobirlik.com.tr/index.php?area=1&p=static&page=ekonomiye_katkisi, (20.10.2009)
http://www.sanayi.gov.tr/download/teskilat/koop_strateji_belgesi_taslagi.rar, (20.10.2009)
http://www.surkoop.org/proje_ipard.asp, (20.10.2009)
<http://www.tarimkredi.org.tr>, 24.10.2009).
<http://www.tarimkredi.org.tr/goster.php?tablo=menu&id=47>, (24.10.2009)
<http://www.tarimkredi.org.tr/goster.php?tablo=topic&id=4>, (24.10.2009)
<http://www.tedgem.gov.tr/takooperatif.htm>, (15.10.2009)
<http://www.abhaber.com/ilerleme.pdf>,